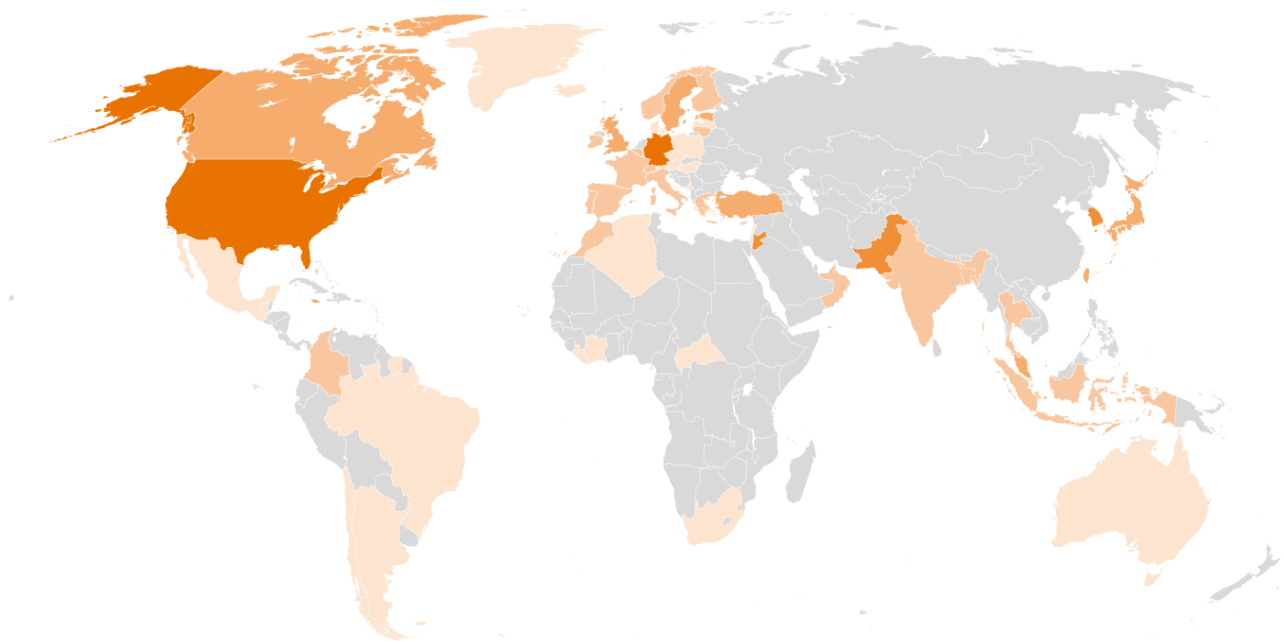

Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2017

Rapportage over de uitvoer van militaire goederen
van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking
en de minister van Buitenlandse Zaken

Mei 2018

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Schets Nederlandse defensie-industrie	4
3. Procedures en uitgangspunten	6
3.1 Procedures	6
3.2 Wijzigingen in 2017	7
3.3 Uitgangspunten.....	7
4. Transparantie in het wapenexportbeleid	8
4.1 Handel in militaire goederen	8
4.2 Handel in dual-use goederen	9
4.3 Procedures	9
5. De Nederlandse wapenexport in 2017	10
6. Relevante ontwikkelingen in de Europese Unie	12
6.1 Raadswerkgroep conventionele wapenexport	12
6.2 EU-jaarrapportage inzake wapenexport 2016.....	13
6.3 Raadswerkgroep dual-use goederen	15
7. Ontwikkelingen in het Wassenaar Arrangement	16
7.1 Algemeen	16
7.2 Wijzigingen.....	16
8. Ontwikkelingen in overige exportcontroleregimes	17
8.1 Nuclear Suppliers Group (NSG).....	18
8.2 Australia Group (AG).....	18
8.3 Missile Technology Control Regime (MTCR).....	19
9. Wapenbeheersing en regulering internationale wapenhandel	20
9.1 Clustermunitie.....	20
9.2 Landmijnen	20
9.3 Kleine en lichte wapens (SALW).....	21
9.4 VN-wapenhandelsverdrag (ATT).....	22
9.5 VN-Wapenregister en transparantie in wet- en regelgeving.....	23
Bijlage 1: Afgegeven vergunningen uitvoer van militaire goederen.....	25
Bijlage 2: Ontwikkeling Nederlandse wapenexport 2008 - 2017.....	29

Bijlage 3: Realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen.....	30
Bijlage 4: Doorvoer van militaire goederen.....	32
Bijlage 5: Afgewezen vergunningaanvragen.....	33
Bijlage 6: Overtollig defensiematerieel.....	34
Bijlage 7: Statistiek dual-use vergunningaanvragen.....	36
Bijlage 8: Overzicht van communicatie aan de Tweede Kamer.....	37
8.1 Brieven aan de Tweede Kamer – wapenexportbeleid.....	37
8.2 Brieven aan de Tweede Kamer – dual-use beleid.....	37
8.3 Beantwoorde schriftelijke vragen – wapenexportbeleid.....	37
8.4 Beantwoorde schriftelijke vragen – dual-use beleid	38
8.5 Brieven versnelde rapportage	39

1. Inleiding

Het voorliggende rapport over het Nederlandse wapenexportbeleid in 2017 is het ééntonwintigste rapport dat conform de 'Notitie over meer openbaarheid met betrekking tot de rapportage over de uitvoer van militaire goederen' (Kamerstuk 22 054 Nr. 30, 27 februari 1998) is opgesteld. Het rapport bevat:

Inleiding en achtergrond

- een [kenschets](#) van de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie;
- een overzicht van de [uitgangspunten](#) en het [instrumentarium](#) van het Nederlandse wapenexportbeleid;

Statistiek export 2017

- een [kwantitatief overzicht](#) van de Nederlandse wapenexport in 2017;

Relevante ontwikkelingen

- Ontwikkelingen op het gebied van [transparantie](#);
- Voor [wapenexportbeleid](#) en [dual-use exportbeleid](#) relevante ontwikkelingen in de EU;
- Wijzigingen t.a.v. het [Wassenaar Arrangement](#);
- Ontwikkelingen in de [overige exportcontroleregimes](#) (dual-use goederen);
- Beschrijving van de inspanningen op het terrein van de [wapenbeheersing](#).

Het rapport heeft acht bijlagen:

[Bijlage 1](#) geeft de waarden weer van de verleende exportvergunningen in het jaar 2017 per categorie militaire goederen en per bestemmingsland.

[Bijlage 2](#) geeft de ontwikkeling weer van de Nederlandse wapenexport.

[Bijlage 3](#) geeft een overzicht van de gerapporteerde realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen NL003, NL004 en NL009.

[Bijlage 4](#) bevat een overzicht van de verstrekte vergunningen voor doorvoer van militaire goederen naar derde landen.

[Bijlage 5](#) vermeldt de door Nederland afgewezen vergunningaanvragen.

[Bijlage 6](#) biedt een overzicht van het overtollig defensiematerieel dat in 2017 is verkocht.

[Bijlage 7](#) bevat de belangrijkste statistieken m.b.t. de export van dual-use goederen, inclusief het overzicht van afgegeven vergunningen met een waarde groter dan € 2 miljoen voor dual-use producten met militair eindgebruik.

[Bijlage 8](#) bevat een overzicht van in 2017 aan de Tweede Kamer verstuurd brieven en beantwoording van schriftelijke vragen betreffende het wapenexportbeleid en beleid aangaande dual-use goederen. Hieronder vallen ook de brieven waarmee de [Kamer versneld werd genotificeerd](#) over de afgifte van enkele grotere vergunningen.

2. Schets Nederlandse defensie-industrie

De Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie kenmerkt zich door technologisch hoogwaardige producten, innovatie en hoogopgeleid personeel.

Naast de defensiemarkt bedienen bedrijven en kennisinstellingen in deze sector vaak ook de civiele markt met producten en/of dienstverlening. Daarnaast zijn er bedrijven die zich deels hebben gespecialiseerd in de productie van militair geclassificeerde goederen en daaraan gerelateerde dienstverlening en bedienen een niche op de defensiemarkt. Vanwege de beperkte thuismarkt (Nederland) is de sector sterk gericht op export. Maar liefst 68% van de omzet is afkomstig uit export.

De 651 bedrijven die tot deze industrie worden gerekend, zorgen voor 24.800 arbeidsplaatsen in Nederland. Van deze banen is 32% ten behoeve van onderzoek en ontwikkeling (R&D) en heeft bijna tweederde van de werknemers een opleiding op HBO- of WO-niveau. Voor Nederland als geheel ligt dit percentage op 28%. Vanwege het sterk innovatieve vermogen is de sector van groot economisch belang. De hoogwaardige kennisontwikkeling en productinnovaties leiden ook tot nieuwe economische activiteiten in zowel de militaire als de civiele sector.

Tevens draagt de sector, vanwege de nauwe samenwerking met de verschillende krijgsmachtonderdelen, direct bij aan de operationele inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht en daarmee aan het aanzien en de effectiviteit van de Nederlandse inzet bij internationale missies.

Het overheidsbeleid is erop gericht om de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie en kennisinstellingen zo te positioneren, dat de sector een hoogwaardige bijdrage aan de Nederlandse veiligheid kan leveren. Om dit te bereiken worden Nederlandse bedrijven rechtstreeks of indirect, indien mogelijk door middel van industriële participatie-opdrachten, betrokken bij nationale militaire aanbestedingen. Hierdoor kan de sector ook op de Europese en internationale markt en in toeleveringsketens competitiever opereren. Dit beleid is beschreven in de Defensie Industrie Strategie (DIS) die in december 2013 aan de Tweede Kamer is aangeboden.¹

Omdat de Nederlandse markt te klein is om de aanwezige expertise in stand te houden, wordt ook deelname van de sector aan internationale samenwerking op het gebied van defensiematerieel gestimuleerd. Zodoende zijn inmiddels commerciële relaties ontstaan, met name met Duitse, Amerikaanse, Britse en Belgische ondernemingen, waarbij ook gezamenlijke verplichtingen worden aangegaan met betrekking tot het onderhoud van systemen en de nalevering van onderdelen. Samenwerkingsverbanden zijn eveneens van belang voor de leveranties aan derde landen. De mogelijkheid voor Nederlandse bedrijven om langdurige internationale samenwerkingsrelaties aan te gaan, hangt in dat licht mede af van de transparantie en de consistentie van het Nederlandse wapenexportbeleid.

De exportactiviteiten van de sector worden beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde voor de continuïteit van de bestaande kennisbasis. Dat laat onverlet dat in het belang van de

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 31 125, nr. 20: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31125-20.html>.

internationale rechtsorde en de bevordering van vrede en veiligheid, grenzen moeten worden gesteld aan de exportactiviteiten van de defensie- en veiligheid gerelateerde industrie. Binnen die grenzen mag de Nederlandse industrie, naar het oordeel van het kabinet, voorzien in de legitieme behoefte van andere landen aan defensiematerieel. Rekening houdend met bovengenoemde omstandigheden heeft de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie zich steeds meer gespecialiseerd. De ondernemingen met het grootste exportaandeel in hun militaire productie fabriceren voornamelijk technologisch hoogwaardige componenten en subsystemen. Uitzondering hierop is de maritieme sector, die wel nog volledige producten van de tekentafel tot de tewaterlating op zich neemt, en daarmee bijdraagt aan de Nederlandse uitvoer van complete wapensystemen.

De meest recente kwantitatieve gegevens over het defensie- en veiligheid gerelateerde bedrijfsleven zijn in 2016 op basis van vrijwilligheid door de betrokken bedrijven beschikbaar gesteld in het kader van een studie uitgevoerd door Triarii in opdracht van het ministerie van Economische Zaken, waarover de Tweede Kamer per brief van 28 april 2016 werd geïnformeerd.²

Tabel 1, Kerngegevens van de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie.

Aantal bedrijven	651
Defensie- en veiligheid gerelateerde omzet 2014	€ 4,54 miljard
Defensie- en veiligheid gerelateerde omzet als % van de totale omzet	15%
Defensie- en veiligheid gerelateerde export 2014	€ 3,09 miljard
Aantal defensie- en veiligheid gerelateerde arbeidsplaatsen	24.800
waarvan aantal defensie- en veiligheid gerelateerde R&D-arbeidsplaatsen	7.995

Bron: Triarii 2016

Het aantal bedrijven in de sector is de afgelopen jaren sterk toegenomen door de groei in arbeidsplaatsen gerelateerd aan dienstverlening en ICT. De sector bestaat voor het overgrote deel uit kleine en middelgrote ondernemingen die veelal actief zijn in de toeleveringsketens van de grote defensiebedrijven in Europa en de Verenigde Staten. De aan defensie- en veiligheid gerelateerde export is hoger dan de totale waarde van de afgegeven uitvoervergunningen aangezien niet alle goederen en diensten van de Nederlandse sector onder de vergunningplicht vallen.

In 2014 leverde militaire productie en dienstverlening een totale Nederlandse omzet op van naar schatting € 4,54 miljard. Het betreft een aandeel van gemiddeld circa 15% op de totale omzet van de betrokken bedrijven en instituten, die voor het merendeel vooral civiele activiteiten ontplooiën. Er zijn slechts enkele bedrijven die zich vrijwel geheel op de defensiemarkt richten. Van de totale export van de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie, dus van zowel vergunningplichtige als niet-vergunningplichtige goederen en diensten samen, wordt circa € 3 miljard als militaire export gekwalificeerd. De

² Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 66, 31 125, bijlage 739 187

bedrijven zijn positief ten aanzien van hun concurrentiepositie en verwachten de komende jaren verder te kunnen groeien.

3. Procedures en uitgangspunten

3.1 Procedures

Algemeen

Vergunningen voor de uitvoer van militaire goederen worden verstrekt op grond van de Algemene Douanewet en het daarvan afgeleide exportcontrole-instrumentarium. Bedrijven of personen die goederen en technologie willen uitvoeren die op de zgn. Gemeenschappelijke EU-lijst van militaire goederen³ staan, dienen bij de Centrale Dienst voor In- en Uitvoer (CDIU) een aanvraag in voor een uitvoervergunning. De CDIU, onderdeel van de Belastingdienst/Douane Groningen van het ministerie van Financiën, staat voor de verlening van uitvoervergunningen onder beleidstoezicht van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Vergunningen worden afgegeven namens de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Aanvragen voor de uitvoer van militaire goederen naar NAVO- en EU-lidstaten en daarmee gelijkgestelde landen (Australië, Japan, Nieuw-Zeeland en Zwitserland) worden in beginsel door de CDIU afgehandeld op basis van een door Buitenlandse Zaken opgestelde werkinstructie. Uitzonderingen op deze regel zijn Cyprus en Turkije. Aanvragen voor uitvoer naar deze landen worden, evenals de aanvragen voor uitvoer naar alle overige landen, ter besluitvorming voorgelegd aan het ministerie van Buitenlandse Zaken. Voor de toetsing van aanvragen aan de acht criteria vermeld in het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport⁴ vraagt de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking een buitenlandspolitiek advies aan de minister van Buitenlandse Zaken. Diens advies neemt bij de besluitvorming over de afgifte van een exportvergunning een centrale plaats in.

Voor de afstoting van overtollig materieel van het ministerie van Defensie is de normale vergunningprocedure van toepassing. Het ministerie van Buitenlandse Zaken toetst dergelijke transacties, net zoals de exporttransacties van het bedrijfsleven, aan de criteria van het wapenexportbeleid. De minister van Defensie licht de Tweede Kamer in voorafgaand aan het tekenen van het verkoopcontract, over de verkoop van overtollige Nederlandse wapensystemen. Wanneer dit om commerciële redenen niet mogelijk is, informeert de minister van Defensie de Kamer direct na tekenen van het verkoopcontract.⁵

Voor de export van dual-use goederen (goederen voor tweërlei gebruik) is de vergunningprocedure grotendeels hetzelfde. Belangrijkste verschil is dat de toetsing van de aanvragen plaatsvindt op basis van de EU dual-use verordening i.p.v. het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport. Uitzondering hierop zijn dual-use

³ http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.097.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2017:097:TOC

⁴ Publicatieblad van de Europese Unie Nr. L 335 van 13-12-2008 vanaf pag.99 (directe link [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF))

⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2007/10/16/verkoop-overtolliq-defensiematerieel>

goederen die een conventioneel militair eindgebruik krijgen, die worden eveneens getoetst aan het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport.

3.2 Wijzigingen in 2017

Op 29 december 2017 is een nieuwe Nationale Algemene Uitvoervergunning⁶ (NL010) voor dual-use goederen voor informatiebeveiliging gepubliceerd. Deze vergunning geldt alleen voor minder gevoelige goederen voor informatiebeveiliging en is geldig voor alle eindbestemmingen met uitzondering van landen waarop een wapenembargo van kracht is, en een aantal specifiek in de Nationale Algemene vergunning genoemde landen. Goederen voor cybersurveillance, zoals inbraakprogrammatuur, en uitrusting voor het onderscheppen van (mobiele)telecommunicatie vallen uitdrukkelijk buiten de scope van deze Nationale Algemene Uitvoervergunning.

3.3 Uitgangspunten

Aanvragen voor uitvoervergunningen van militair materieel worden per geval getoetst aan de acht criteria van het wapenexportbeleid met inachtneming van de aard van het goed, de eindbestemming en de eindgebruiker. Deze acht criteria zijn oorspronkelijk vastgesteld door de Europese Raden van Luxemburg (1991) en Lissabon (1992) en vervolgens opgenomen in een EU-Gedragscode voor de wapenexport (1998). Op 8 december 2008 nam de Raad van de Europese Unie het besluit om de tien jaar eerder tot stand gekomen EU Gedragscode om te zetten in Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie.⁷ De 8 criteria luiden als volgt:

1. Naleving van de internationale verplichtingen van de lidstaten van de Gemeenschap, met name door de Veiligheidsraad van Verenigde Naties en de Europese Unie uitgevaardigde sancties, de verdragen inzake non-proliferatie en andere onderwerpen, alsmede andere internationale verplichtingen.
2. Eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming en naleving van het internationaal humanitair recht door dat land.
3. De interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten.
4. Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio.
5. De nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan één van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten.
6. Het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationaal recht.
7. Het gevaar dat de goederen een andere dan de opgegeven eindbestemming krijgen, hetzij in het aanschaffende land zelf ofwel via ongewenste heruitvoer.
8. De verenigbaarheid van de wapenexporten met het technische en economische vermogen van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat

⁶ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2017-73918.html>

⁷ Publicatieblad van de Europese Unie Nr. L 335 van 13-12-2008 vanaf pag.99 (directe link <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF>)

staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en economische middelen voor bewapening, in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien.

De kern van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport bestaat uit de toetsing aan de bovengenoemde acht criteria en een mechanisme voor informatie-uitwisseling. Deze informatie-uitwisseling bestaat uit (1) een notificatieplicht aan alle lidstaten wanneer een lidstaat een vergunning afwijst en (2) een consultatieplicht wanneer een lidstaat een in essentie identieke aanvraag in behandeling heeft waarvoor een andere lidstaat eerder een aanvraag heeft afgewezen. Daarnaast hebben lidstaten ook voor tussenhandel, doorvoer, overdracht van niet-tastbare vormen van technologie en vergunningen voor productielicenties afspraken gemaakt in het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport.

Albanië, Bosnië en Herzegovina, Canada, voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië, Georgië, IJsland, Montenegro en Noorwegen hebben zich officieel aangesloten bij de criteria en beginselen van het Gemeenschappelijk Standpunt. Noorwegen is in 2017 aangesloten op de COARM online denial database, waarmee het deelneemt aan de uitwisseling van informatie tussen EU-lidstaten over afgewezen vergunningaanvragen en de consulstaties via dit systeem.

Nederland past uiteraard de in VN-, OVSE- en EU-verband afgekondigde wapenembargo's volledig toe. De website van de Rijksoverheid⁸ biedt een actueel overzicht van de nationale sanctieregelingen ter implementatie van VN- en EU- sancties, inclusief wapenembargo's. De EU stelt ook een dergelijk overzicht beschikbaar.⁹ Ter aanvulling op het overzicht op de genoemde websites, dient te worden opgemerkt dat sinds 1992 een OVSE-embargo van kracht is m.b.t. "*forces engaged in combat in Nagorno-Karabach*" (besluit van het Senior Comité – voorloper van de Permanente Raad – van 28 februari 1992).

4. Transparantie in het wapenexportbeleid

4.1 Handel in militaire goederen

Nederland hanteert een grote mate van transparantie over de uit- en doorvoer van strategische goederen en loopt hiermee internationaal voorop. Naast de jaarlijkse rapportage, waaronder dit rapport, publiceert Nederland kerngegevens over alle afgegeven vergunningen voor de uitvoer van militaire en dual-use goederen, alsmede kerngegevens over de doorvoer van militaire goederen over Nederlands grondgebied. Laatstgenoemde gegevens zijn ontleend aan de verplichte meldingen over die doorvoer bij de Centrale Dienst voor In- en Uitvoer. Het kabinet heeft een 'transparantie-website' opgezet, waar relevante links naar de verschillende nationale en internationale door Nederland opgestelde rapportages staan vermeld.¹⁰

⁸ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-sancties/documenten/rapporten/2014/04/23/sanctieregelingen-actuele-stand-van-zaken>
⁹ http://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf

¹⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/rapportages-dual-use-en-militaire-goederen>

Het voorliggende rapport over 2017 is de eenentwintigste rapportage sinds de notitie van februari 1998 over meer openbaarheid met betrekking tot de rapportage over de uitvoer van militaire goederen (Kamerstuk 22 054 nr. 30). Het gaat uit van de waarde van de afgegeven vergunningen per categorie militaire goederen en per bestemmingsland. Teneinde de inzichtelijkheid van de cijfers verder te vergroten, zijn per land van bestemming de categorieën van goederen nader gespecificeerd. Voorts is informatie opgenomen over de Nederlandse weigeringen tot het verstrekken van een vergunning (zie bijlage 5). Ook zijn de gegevens over verstrekte vergunningen voor doorvoer opgenomen in dit jaarrapport (bijlage 4).

Sinds de jaren '90 publiceert een groeiend aantal landen een nationaal jaarrapport inzake wapenexport¹¹. Binnen deze groep landen behoort Nederland nog steeds tot de top van meest transparante landen. In de *The Small Arms Trade Transparency Barometer 2017* staat Nederland op de derde plek en had het de hoogste score van alle landen op het onderdeel *comprehensiveness* (reikwijdte van rapportages, waaronder doorvoer, tijdelijke uitvoer, etc.).

Versnelde rapportage aan de Tweede Kamer

Sinds 2012 worden nieuwe vergunningen voor definitieve uitvoer van complete systemen met een waarde boven de € 2 miljoen, bestemd voor andere landen dan Australië, Japan, Nieuw-Zeeland, Zwitserland of een lidstaat van de EU of de NAVO, binnen twee weken na het besluit en voorzien van een toelichting al dan niet vertrouwelijk aan de Kamer genotificeerd. Met betrekking tot verslagjaar 2017 gebeurde dat in vier¹² gevallen. Die brieven zijn opgenomen in bijlage 8.

4.2 Handel in dual-use goederen

Tevens is een overzicht opgenomen met de belangrijkste statistieken van de export van dual-use goederen buiten de EU. Het betreft o.a. het totaal aantal afgegeven en afgewezen uitvoervergunningen (bijlage 7).

4.3 Procedures

Naast dit rapport over de Nederlandse uitvoer van militaire goederen in 2017, wordt ook op andere wijze informatie verschaft over het wapenexportbeleid. Zo publiceert het ministerie van Buitenlandse Zaken via de website www.rijksoverheid.nl/exportcontrole het '*Handboek Strategische Goederen*'. Dit handboek is bedoeld voor personen, bedrijven en instellingen die in de praktijk met procedures voor de in- en uitvoer van strategische goederen te maken hebben. Het handboek geeft informatie over de doelstellingen van het beleid, de toepasselijke wettelijke regelingen en procedures, alsmede allerhande praktische informatie. Het handboek wordt regelmatig herzien in het licht van de (inter)nationale ontwikkelingen.

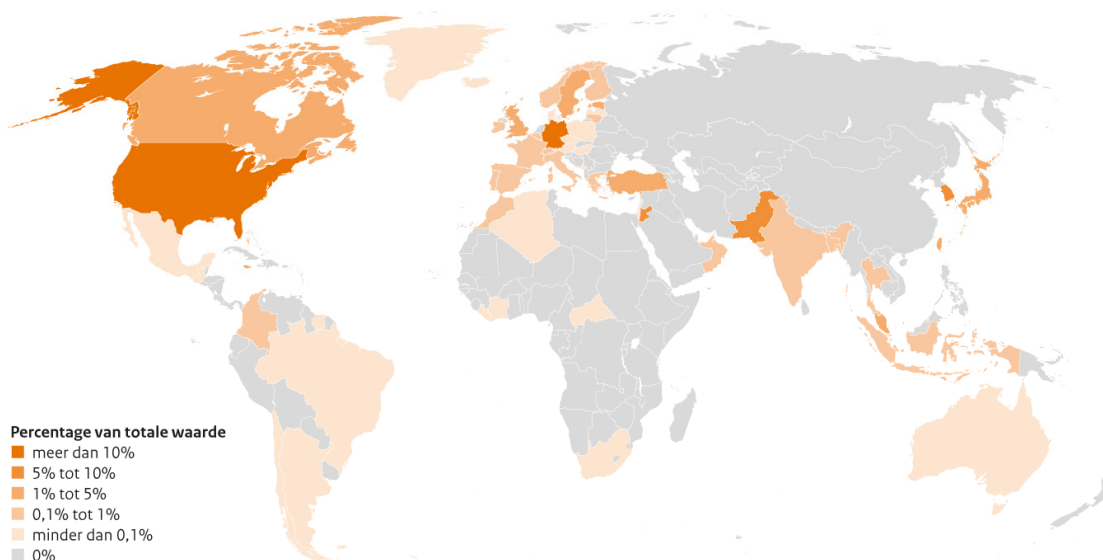
¹¹ SIPRI Yearbook 2015

¹² Twee Kamerbrieven hebben betrekking op 2016 en horen inhoudelijk niet thuis in dit jaarverslag, zie ook het Nederlandse wapenexportbeleid in 2016.

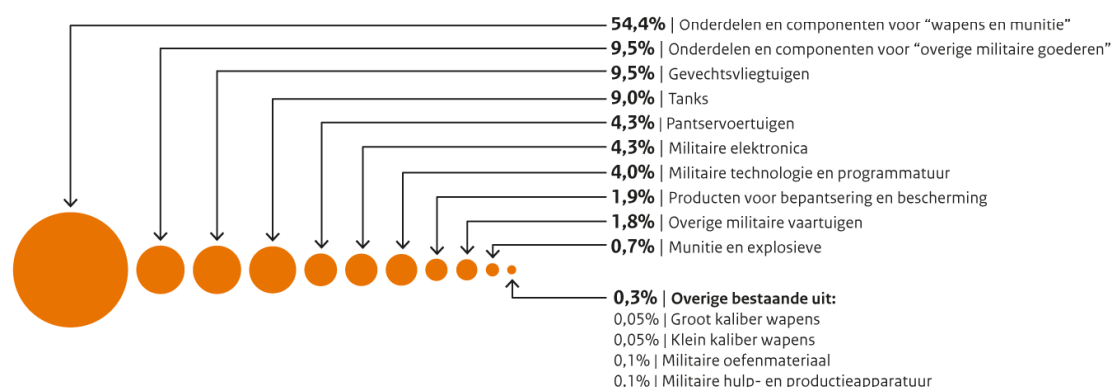
5. De Nederlandse wapenexport in 2017

Vergunningen wapenexport 2017

In 2017 werd voor € 804,62 miljoen aan wapenexportvergunningen afgegeven.

N.B.: Niet-landspecifieke, globale vergunningen voor bondgenoten besloegen 15,2% van het totaal. Deze zijn niet in bovenstaande kaart opgenomen.

Figuur 1, Grafisch overzicht van afgegeven vergunningen naar eindbestemming en categorie goed.

De totale waarde van de afgegeven vergunningen in 2017 bedroeg, afgerond op twee cijfers na de komma, € 804,62 miljoen. Dat is aanmerkelijk minder dan in het voorgaande jaar, toen de totale waarde uitkwam op € 1.416,38 miljoen. In onderstaande tabel wordt uiteengezet wat de regionale verdeling is van deze afgegeven vergunningen in 2017. De indeling in regio's volgt de regionale indeling van de jaarrapporten van de EU over wapenexport, die te vinden zijn op de betreffende pagina van de EU-website.¹³

¹³ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/8472/arms-export-control_en

Tabel 2, Verdeling per regio.

Regio	Waarde afgegeven vergunningen (x mln.)	Percentage (%)
Noord-Afrika	2,57	0,32 %
Sub-Sahara Afrika	0,82	0,10 %
Noord-Amerika	138,84	17,26 %
Centraal Amerika en Caraïben	4,86	0,60 %
Zuid-Amerika	1,41	0,17 %
Centraal Azië	-	-
Noord-Oost Azië	67,95	8,44 %
Zuid-Oost Azië	43,58	5,42 %
Zuid-Azië	76,81	9,56 %
Europese Unie	242,91	30,19 %
Overige Europese landen	19,90	2,47 %
Midden-Oosten	82,29	10,23 %
Oceanië	0,65	0,08 %
Overig EU/NAVO+	122,02	15,16 %
< €10.000,-	0,01	0,00 %
Totaal	804.62	100,00 %

Op de eerste plaats in de top 5 van landen van eindbestemming met de grootste vergunningwaarden staat Duitsland (ruim € 126 miljoen). Het gaat hierbij vaak om toeleveranties van onderdelen en componenten voor de Duitse producenten van militaire voertuigen. In 2017 werd ook een vergunning verstrekt van ruim € 72 miljoen voor de overdracht van de laatste Leopard 2 tanks van het Nederlandse aan het Duitse ministerie van Defensie.

Op de tweede plaats komt de VS (ook ruim € 126 miljoen) met vooral vergunningen voor toeleveranties aan de producenten van militaire vliegtuigen.

Op de derde plaats komt de verzamelpost EU/NAVO+ (ruim € 122 miljoen). Onder deze post vallen globale vergunningen die het toestaan om componenten van (vooral) militaire vliegtuigen of militaire voertuigen te leveren aan meerdere bondgenoten, meer in het bijzonder EU-lidstaten, NAVO-bondgenoten, alsook aan Australië, Nieuw-Zeeland, Japan en Zwitserland.

Op de vierde plaats komt Jordanië (ruim € 76 miljoen) hetgeen vrijwel geheel is terug te voeren tot de afstoting van F-16's aan de Jordaanse luchtmacht. Over die vergunning is in oktober 2017 versneld gerapporteerd aan de Tweede Kamer (zie bijlage 8).

Op plaats vijf komt Pakistan (ruim € 69 miljoen) hetgeen vrijwel helemaal gerelateerd is aan een vergunning voor de levering van het ontwerp, delen en gereedschappen voor twee patrouillevaartuigen voor de Pakistaanse marine. Eén schip zal in Roemenië worden afgebouwd en het andere schip in Pakistan zelf.

De Nederlandse uitvoer van militaire goederen bestond in 2017 voor 72% uit componenten. Er werden dat jaar echter ook vergunningen afgegeven voor systeemleveranties met als land van eindbestemming een niet-bondgenoot, te weten voor de eerder genoemde F-16 gevechtsvliegtuigen voor Jordanië (ruim € 76 miljoen) en de levering van datamanagementsystemen aan de Maleisische marine (ruim € 4,5 miljoen). Over deze systeemleveranties is versneld gerapporteerd aan de Tweede Kamer. Dat was, met enige vertraging omdat niet meteen duidelijk was dat het hier ook om systeemleveranties ging, ook het geval voor vergunningen voor een radar- en C3-systeem voor de Thaise marine (bijna € 33 miljoen) en voor sensoren, wapensystemen en commandosystemen voor de Indonesische marine (ruim € 196 miljoen). De betreffende rapportagebrieven zijn opgenomen in bijlage 8.

De vergunningwaarde voor de uitvoer van militaire goederen vormde iets meer dan 0,17 % van de totale waarde van de Nederlandse uitvoer van goederen in 2017 (€ 468,85 miljard). Voor de internationale vergelijking van dit percentage is het van belang te weten dat in Nederland niet alleen de uitvoer van het Nederlandse bedrijfsleven vergunningplichtig is, maar dat de overheid zelf ook een vergunning voor de uitvoer van militaire goederen moet aanvragen. Alleen het eigen materieel van Nederlandse legeronderdelen dat voor oefeningen of internationale operaties naar het buitenland gaat, is uitgezonderd van de uitvoervergunningplicht. Afstoting van Nederlands defensiematerieel aan derde landen is – anders dan in sommige andere landen – dus wel opgenomen in de cijfers.

6. Relevante ontwikkelingen in de Europese Unie

6.1 Raadswerkgroep conventionele wapenexport

EU-samenwerking inzake exportcontrole op conventionele wapens vindt hoofdzakelijk plaats in de Raadswerkgroep conventionele wapenexport, COARM. Namens Nederland nemen vertegenwoordigers van het ministerie van Buitenlandse Zaken deel aan COARM-vergaderingen. In COARM wisselen de lidstaten in het kader van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) van de EU informatie uit over hun wapenexportbeleid en trachten zij dit beleid en de daarop betrekking hebbende procedures beter op elkaar af te stemmen. Hiermee wordt gezorgd voor een afgestemd beleid en wordt gestreefd naar de creatie van een *level playing field*. De basis hiervoor is het EU-Gemeenschappelijk Standpunt (GS), dat op 8 december 2008 door de Raad werd vastgesteld.¹⁴

¹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF>

De vergaderingen van COARM in 2017 richtten zich onder andere op de voorbereiding van de derde *Conference of States Parties* (11-15 september 2017, Genève) van het wereldwapenhandelsverdrag (*Arms Trade Treaty*). Daarnaast zijn, zoals in voorgaande jaren, verschillende specifieke bestemmingen in de COARM besproken, waarbij Nederland actief heeft bijgedragen aan de uitwisseling van informatie om daarmee bij te dragen aan meer convergerend exportbeleid.

De Nederlandse inzet in de COARM is ook in 2017 gericht geweest op verdere harmonisatie tussen de EU-lidstaten voor wat betreft de uitvoer van het wapenexportbeleid. Zo heeft Nederland op verzoek van de Kamer een oproep gedaan aan alle EU-lidstaten om de Nederlandse transparantiemaatregelen, zoals de maandoverzichten, te volgen. Er bestond echter geen animo onder lidstaten om hier verder over te spreken.

Verdere transparantie tussen lidstaten inzake weigeringen (*denials*) van vergunningen is een ander element in dit proces, alsook het streven naar uitwisseling van informatie over afgegeven vergunningen naar specifieke gevoelige bestemmingen. In dat kader heeft Nederland tussen 2015 en 2017 gepleit om aan het online EU-denial systeem (voor militaire goederen en dual-use goederen met militair eindgebruik) een functionaliteit toe te voegen, die de reeds bestaande vrijwillige informatie-uitwisselingen (*tour-de-tables*) over gevoelige eindbestemming faciliteert. Een eerste versie van deze functionaliteit in het COARM online systeem is begin 2018 gerealiseerd.

6.2 EU-jaarrapportage inzake wapenexport 2016

Op 14 februari 2018 is het 19^e EU-jaarrapport gepubliceerd¹⁵, waarin verslag wordt gedaan van de in COARM besproken onderwerpen. Het rapport bevat daarnaast gedetailleerde, statistische informatie over de uitvoer van militair materieel door de EU-lidstaten in 2016.¹⁶ Ofschoon de publicatie van het 19^e EU-jaarrapport minder tijd in beslag heeft genomen dan die van het 18^e EU-jaarrapport, is de publicatie nog steeds laat. Nederland betreurt dit en zal zich blijven inzetten om eerdere publicatie te bewerkstelligen.

In het rapport zijn per land van bestemming gegevens opgenomen over de uitvoerende EU-lidstaat, de aantallen afgegeven vergunningen, de waarde van de afgegeven vergunningen en afgewezen vergunningaanvragen. De gegevens zijn opgesplitst per categorie van de Gemeenschappelijke EU-lijst van militaire goederen. Daarnaast wordt deze informatie ook weergegeven per regio en wereldwijd.

Aangezien er regelmatig vragen zijn over exporten t.b.v. internationale missies (VN-missies) in landen die onder embargo staan, zijn in het EU-jaarrapport ook separate tabellen opgenomen met overzichten van leveranties aan internationale missies. In het rapport staat ten slotte het aantal toegekende en afgewezen vergunningen voor tussenhandeldiensten (*brokering*) en het aantal door EU-partners gevoerde consultaties.

¹⁵ [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0214\(01\)&qid=1518776916646&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0214(01)&qid=1518776916646&from=EN)

¹⁶ Het EU-jaarrapport gaat in tegenstelling tot deze rapportage niet over het jaar 2017.

In totaal is voor € 191,45 miljard aan wapenexportvergunningen afgegeven door EU-lidstaten in 2016. Frankrijk was de grootste exporteur met € 142,3 miljard. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat Frankrijk in 2014 het vergunningensysteem heeft aangepast waardoor vergunningen voor *potentiële* orders ook worden meegenomen in het totaal. Dit cijfer is dus zeer waarschijnlijk een overschatting, de daadwerkelijke contractwaarde (waar in Nederland vergunningen voor worden afgegeven) zal lager liggen. Nederland staat met € 1.4 miljard in 2016 op plek 8 van de Europese Unie. De onderstaande tabel geeft een totaaloverzicht per land van de afgegeven vergunningenwaarde in 2016 alsmede het percentage van het EU-totaal. Hierbij zij opgemerkt dat er geen data beschikbaar zijn van Griekenland en dat Cyprus een nuldeclaratie heeft gedaan.

Tabel 3, Europese wapenexport in 2016

Land	Waarde afgegeven vergunningen	Percentage (%)
Frankrijk	€ 142.320.462.913	74,30%
Italië	€ 14.637.777.758	7,64%
Duitsland	€ 6.847.689.283	3,58%
Zweden	€ 6.582.672.178	3,44%
Spanje	€ 5.550.021.781	2,90%
Oostenrijk	€ 3.981.273.072	2,08%
Verenigd Koninkrijk	€ 3.950.750.025	2,06%
Nederland	€ 1.416.372.031	0,74%
Bulgarije	€ 1.258.938.630	0,66%
België	€ 1.248.661.803	0,65%
Polen	€ 1.227.089.651	0,64%
Hongarije	€ 589.403.957	0,31%
Kroatië	€ 379.161.575	0,20%
Tsjechië	€ 343.858.372	0,18%
Portugal	€ 244.378.482	0,13%
Roemenië	€ 240.681.902	0,13%
Slowakije	€ 207.761.955	0,11%
Denemarken	€ 203.016.902	0,11%
Finland	€ 98.116.575	0,05%
Litouwen	€ 92.196.290	0,05%
Ierland	€ 62.779.391	0,03%
Slovenië	€ 43.184.453	0,02%
Estland	€ 8.519.248	0,00%
Luxemburg	€ 5.785.875	0,00%
Malta	€ 721.158	0,00%
Letland	€ 445.895	0,00%
Totaal	€ 191.452.300.122	

Uit het jaarrapport van de EU blijkt verder dat door EU-lidstaten in totaal 41.047 vergunningen zijn afgegeven en dat 318 vergunningsaanvragen zijn afgewezen en genotificeerd. Dit aantal afgewezen vergunningen is lager dan 2015 (433) en ook minder dan het gemiddelde van de afgelopen jaren (2015: 433, 2014: 346, 2013: 300, 2012: 408, 2011: 402, 2010: 400, 2009: 406, 2008: 329, 2007: 425). Het aantal consultaties over afgewezen vergunningen tussen EU-lidstaten kwam uit op 93.

In 2016 is Nederland betrokken geweest bij in totaal 22 consultaties. Negentien consultaties waren door Nederland geïnitieerd en driemaal is ons land door andere lidstaten geconsulteerd.

6.3 Raadswerkgroep dual-use goederen

De Europese Commissie heeft op 28 september 2016 een voorstel gepubliceerd voor de aanpassing van de dual-use verordening. De Dual-Use Raadswerkgroep is daarop begonnen met de discussies over het voorstel. Onder Ests voorzitterschap is de eerste doorloop van artikelen afgerond waarna nu per thema dieper ingegaan wordt op de concrete teksten. In december 2017 vond een exportcontroleforum plaats met stakeholders (bedrijfsleven en NGO's), voorgezeten door de Commissie en het Estse voorzitterschap. De zorgen en problemen over de wijzigingen in het voorstel werden besproken.

Nederland steunt de algemene gedachte achter het voorstel van de Commissie om de dual-use verordening te moderniseren. Meer specifiek steunt Nederland de uitbreiding van exportcontrole op cybersurveillance goederen in het kader van mensenrechtenbescherming. Hierbij legt Nederland de focus op een heldere afbakening van de betreffende goederen en de te beschermen mensenrechten, dit om duidelijkheid voor bedrijfsleven en overheden te creëren. Nederland wil met de uitbreiding van controle op genoemde goederen niet tornen aan de bestaande structuren van de internationale exportcontrole regimes voor dual-use goederen. Tevens zet Nederland zich in op een zo een sterk mogelijk EU level playing field door te sturen op EU brede instrumenten in plaats van afzonderlijke nationale maatregelen als het gaat om exportcontrole op cybersurveillance technologie. Ten slotte wordt kritisch gekeken naar de praktische toepasbaarheid en uitvoerbaarheid van de verschillende onderdelen van het voorstel, verstoring van het wereldwijd gelijke speelveld en het beperken van de administratieve lasten voor het bedrijfsleven en de overheid.

Op 15 december 2017 werd de nieuwe goederenbijlage van de dual-use verordening gepubliceerd in het publicatieblad van de Unie. De afzonderlijke exportcontroleregimes zijn verantwoordelijk voor het onderhouden van de eigen goederenlijsten, de Europese Commissie consolideert deze tot bijlage I bij de verordening.

7. Ontwikkelingen in het Wassenaar Arrangement

7.1 Algemeen

Het thema wapenexport wordt in breder multilateraal verband besproken in het “Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual Use Goods and Technologies” (WA). Aan dit forum, dat zijn naam ontleent aan de plaats waar in 1995 onder Nederlands voorzitterschap de onderhandelingen over de oprichting van het arrangement werden gevoerd, namen in het verslagjaar 42 landen deel, waaronder de VS, Rusland en op Cyprus na alle EU-lidstaten¹⁷. In december 2017 werd India het 42^e deelnemende land. Deze landen vertegenwoordigen volgens schattingen tezamen meer dan 90% van de werelduitvoer van militaire goederen.

Doel van het WA (zoals geformuleerd in de zgn. *Initial Elements*¹⁸) is het leveren van een bijdrage aan de regionale en internationale veiligheid en stabiliteit. Het middel hiertoe is de regelmatige onderlinge rapportage inzake de uitvoer naar derde landen van wapens en van goederen die voor militaire doeleinden kunnen worden gebruikt. Dit moet leiden tot meer kennis en verantwoordelijkheidsbesef bij de nationale toetsing van aanvragen voor uitvoervergunningen van deze goederen. Immers, meer informatie betekent dat de deelnemende landen beter kunnen beoordelen of er sprake is van destabiliserende accumulatie van militaire middelen in bepaalde landen of regio's. In dat geval zouden de deelnemende landen terughoudender moeten worden met het afgeven van vergunningen op dergelijke bestemmingen.

Het Wassenaar Arrangement kent een lijst van dual-use goederen die voor Nederland via de Europese Dual-Use Verordening van toepassing wordt, en een lijst militaire goederen die geacht worden aan exportcontrole te zijn onderworpen. Iedere herziening van de WA-lijst leidt tot een aanpassing van de EU-lijst van militaire goederen en de controlelijst van de Dual-Use Verordening. Waar het de Nederlandse exportcontrole op militaire goederen betreft, wordt in de Uitvoeringsregeling strategische goederen direct verwezen naar de meest recente EU-lijst van militaire goederen. Hetzelfde geldt voor de exportcontrole op dual-use goederen.

7.2 Wijzigingen

Ook in 2017 is in de Expert Group van het Wassenaar Arrangement – in lijn met zijn mandaat en met het oog op effectiviteit en draagvlak – het reguliere overleg doorgezet over actualisering van de lijst van gecontroleerde goederen, zowel dual-use als militair. In het kader van dit proces is gesproken over opname van diverse (opkomende) relevante technologieën met militaire potentie en over verwijdering van niet langer kritische dan wel breed verkrijgbare technologieën. Ook *scope*-neutrale verduidelijkingen van controleteksten zijn aan bod geweest.

---

¹⁷ In 2017 is alleen Cyprus vanwege Turkse bezwaren nog geen partij.

¹⁸ De Initial Elements zijn te vinden op de website van het Wassenaar Arrangement: www.wassenaar.org

De resultaten - diverse wijzigingen over de breedte van de gecontroleerde categorieën - zijn in december van 2017 aan de Plenaire Vergadering voorgelegd, waar ze zijn aangenomen. Sommige besproken onderwerpen bleken relevant, maar in dit stadium nog niet te leiden tot consensus in de Expert Group.

Zowel in de vertrouwelijke General Working Group sessies gedurende het jaar als in de afsluitende Plenaire Vergadering werd veel tijd en aandacht besteed aan de situatie in het oosten van Oekraïne, maar door de daarbij behorende tegenstellingen tussen WA-deelnemers kon daarover niets in een Public Statement worden opgenomen en kwam deze zelfs helemaal te vervallen. Uiteindelijk stelt het vervangende 'Statement issued by the Plenary Chair' slechts dat "Participating States continued to exchange information on transfers and dual-use goods and to assess the risks associated with illicit arms flows to specific geographic regions of concern, including areas of conflict."

Het meest in het oog springende besluit van de Plenaire Vergadering was om India als nieuwe WA-deelnemer te verwelkomen. Vermeldenswaardig is voorts dat het Nederlandse voorstel werd aangenomen om tot vrijwillige informatie-uitwisseling te komen over vervalste eindgebruikersverklaringen of frauduleus gebruik daarvan. Op het WA-informatiesysteem is daarvoor inmiddels een speciale ruimte ingericht.

Meer informatie over de "best practises guidelines", de uitgangspunten, doeleinden en actuele ontwikkelingen van het WA, alsook de teksten van de openbare documenten, is te vinden op de website www.wassenaar.org.

8. Ontwikkelingen in overige exportcontroleregimes

In deze paragraaf wordt kort ingegaan op de belangrijkste ontwikkelingen in de relevante exportcontroleregimes voor dual-use goederen.

Nederland is aangesloten bij de internationale exportcontroleregimes en speelt daarin al jarenlang een actieve rol. Op het gebied van non-proliferatie zijn dit de Australia Group (AG) en de Nuclear Suppliers Group (NSG) die zich respectievelijk richten op biologische/chemische wapens en op kernwapens, en het Missile Technology Control Regime (MTCR) dat zich richt op de overbrengingsmiddelen daarvoor (ballistische raketten en onbemande vliegtuigen). De bij deze regimes aangesloten landen maken afspraken over exportcontrolebeleid en wisselen informatie uit over programma's voor massavernietigingswapens en overbrengingsmiddelen daarvoor in zogenaamde landen van zorg. Ook delen de landen ervaringen over handhaving met elkaar. Daarnaast hebben de aangesloten landen in de respectievelijke regimes controlelijsten opgesteld voor een reeks van componenten, productietechnologie, materialen, software en technologie die alleen met een vergunning mogen worden uitgevoerd (de zogenaamde regulier-vergunningplichtige goederen). Deze lijsten worden regelmatig herzien zodat ze blijven aansluiten op actuele technologische ontwikkelingen. Onderwerpen die in ieder exportcontroleregime aan de orde zijn geweest, zijn *brokering* (tussenhandel) en *transit* (doorvoer). Mede op basis van

resolutie 1540 van de VN-Veiligheidsraad moeten landen over effectieve exportcontrole beschikken, waaronder controle op doorvoer en tussenhandel. Via de aanpassing van de dual-use verordening in 2009 hebben de Europese lidstaten deze verplichtingen al geïmplementeerd. Daarnaast wordt in de verschillende regimes ook gesproken over de mogelijke toetreding van nieuwe leden en over unilaterale naleving van richtsnoeren en goederenlijsten door niet-partnerlanden.

8.1 Nuclear Suppliers Group (NSG)

Tijdens de plenaire vergadering in Bern (Zwitserland) in juni 2017 heeft de NSG, het regime dat zich inzet tegen de verspreiding van kernwapens, onder andere gesproken over de lidmaatschapsaanvragen van India en Pakistan, alsook de nucleaire samenwerking tussen China en Pakistan. India heeft in mei 2016 een lidmaatschapsaanvraag ingediend voor de NSG en hoopte op een snelle toetreding, maar een algemene discussie over NSG deelname van non-NPT staten heeft nog niet tot een consensuspositie geleid. Deze discussie zal in 2018 verder gevoerd worden. Nederland is voorstander van Indiaas lidmaatschap van de NSG, maar heeft ook kenbaar gemaakt Indiaas *commitment* aan de beginselen van non-proliferatie te willen zien.

In 2017 is veel gesproken over de vertrouwelijkheid van het regime en zijn de *confidentiality guidelines* geüpdatet. Het lekken van informatie over de standpunten van Participating Governments (PGs) ten aanzien van met name de Indiase lidmaatschapsaanvraag, heeft geleid tot zorgen over het mogelijk uitlekken van meer gevoelige informatie, zoals over de technologische ontwikkelingen binnen de nationale industrie. Met het aanpassen van de *guidelines* en het uitblijven van nieuwe lekken lijkt de storm voorlopig te zijn gaan liggen.

Het Zwitserse voorzitterschap is in 2018 overgedragen aan Letland.

8.2 Australia Group (AG)

De Australië Groep (AG) is een internationaal exportcontrole regime waarvan de leden tot doel hebben ervoor te zorgen dat de legitieme handel in goederen en technologie voor tweërlei gebruik niet wordt gebruikt voor de productie van chemische of biologische wapens. Dit doen zij door middel van gecoördineerde uitvoercontroles, uitwisseling van informatie en voorlichting. In 2017 kwamen de leden tweemaal bijeen, eenmaal in Argentinië en eenmaal in Parijs. Tijdens de bijeenkomst in Buenos Aires werd aansluitend een dialoog georganiseerd met niet-leden uit Zuid-Amerika om ervaringen uit te wisselen over exportcontrole.

Voorts hebben de AG-leden hun inspanningen om proliferatie tegen te gaan herbevestigd. In dat verband zijn de volgende besluiten genomen:

- Er is een verklaring opgesteld naar aanleiding van het 20-jarige bestaan van het chemisch wapenverdrag waarin de diepe zorg wordt uitgesproken dat desondanks er nog steeds chemische wapens worden ingezet in strijd met de internationale norm. Bovendien wordt

in de verklaring waardering uitgesproken voor het werk van Nobelprijswinnaar OPCW bij het wereldwijd implementeren van Chemisch Wapenverdrag.

- AG-leden leggen een scherpere focus op technologieën en wetenschappelijke ontwikkelingen die - al dan niet digitaal verspreid - gebruikt kunnen worden bij de productie en verspreiding van chemische en biologische wapens
- Outreach-inspanningen worden uitgebreid door vaker met niet-leden (regionale) AG-dialogen te organiseren en door landen aan te moedigen om een robuust exportcontrole systeem te implementeren en daarbij de AG-lijst te gebruiken als internationale 'best practice'.

Daarnaast spreekt de AG zijn zorgen uit over de Noord-Koreaanse chemische en biologische wapencapaciteit. Het gebruik van het zenuwgas VX bij de moord op Kim Jong-nam in Kuala Lumpur in februari 2017 geeft volgens de AG de noodzaak aan om de dreiging van chemische wapens niet te onderschatten. Het is van belang dat alle landen de VNVR-resoluties met betrekking tot Noord Korea volledig implementeren. De AG dringt er bij Syrië op aan om volledige openheid te geven over het chemisch wapenprogramma en mee te werken aan de complete en verifieerbare vernietiging van dat programma.

In 2017 ontving de AG van verschillende landen een lidmaatschapsaanvraag. Deze worden momenteel bestudeerd. Tot slot heeft de Australië Groep technische wijzigingen aangebracht in haar controlelijst. Deze wijzigingen zijn terug te lezen op de website van de groep.

8.3 Missile Technology Control Regime (MTCR)

Het MTCR¹⁹ bestrijdt de verspreiding van overbrengingsmiddelen voor massavernietigingswapens, zoals ballistische raketten, onbemande vliegtuigen en kruisraketten. Aangesloten landen voeren een gezamenlijke beleidslijn en hanteren een gezamenlijk overeengekomen controlelijst met goederen die onder exportcontrole zijn gesteld. Deze lijst, ook wel de Annex genoemd, wordt regelmatig herzien, de laatste keer in maart 2018. De Annex is de wereldwijde standaard op het gebied van exportcontrole van rakettechnologie, en wordt niet alleen door de aangesloten landen gehanteerd, maar ook door internationale organisaties zoals de VN. Het is van groot belang om internationaal zoveel mogelijk één lijn te trekken in de export van deze gevoelige goederen. Waar het MTCR zich in het verleden bijna uitsluitend richtte op raketprogramma's van landen, heeft dit regime er een dimensie bijgekregen met de groeiende dreiging van terroristische organisaties zoals IS.

In 2017 bestond het MTCR dertig jaar. Het regime werd in 1987 opgericht door de toenmalige G7 (Canada, Duitsland, Frankrijk, Italië, Japan, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten) om de verspreiding van rakettechnologie tegen te gaan in een periode waarin verschillende landen in het Midden- en Verre Oosten en Zuid-Azië een eigen raketcapaciteit probeerden op te bouwen. Hierbij richtte het MTCR zich initieel op ballistische

---

¹⁹ www.mtcr.info

raketten als overbrengingsmiddel voor nucleaire wapens, wat de oorsprong is van de nog altijd gehanteerde limieten van bereik (300 km) en lading (500 kg). Sinds 1992 vallen alle onbemande overbrengingsmiddelen voor alle typen massavernietigingswapens onder de reikwijdte van het MTCR. Sinds de oprichting is het MTCR uitgebreid tot 35 aangesloten landen, en is er sinds 2014 ook een categorie landen die officieel hebben verklaard de richtlijnen en Annex na te leven (de zogenaamde 'adherents').

9. Wapenbeheersing en regulering internationale wapenhandel

Op het gebied van wapenbeheersing spelen diverse onderwerpen die relevant zijn voor het wapenexportbeleid.

9.1 Clustermunitie

Nederland heeft op 23 februari 2011 het Verdrag inzake Clustermunitie (CCM) geratificeerd, waarmee het op 1 augustus 2011 voor ons land in werking is getreden. Per maart 2018 zijn 103 staten partij bij het Verdrag en hebben 17 andere landen het Verdrag getekend maar nog niet geratificeerd. Sinds 1 januari 2013 geldt in Nederland bovendien een verbod op directe investeringen door financiële instellingen in clustermunitie.²⁰

De Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties (SGVN) en de president van het Internationale Rode Kruis hebben het verdrag omschreven als een nieuwe standaard in het humanitair oorlogsrecht. Het Nederlandse kabinet sluit zich hierbij aan en zet zich in om ratificatie en implementatie van het Verdrag te bevorderen. Zo is Nederland sinds september 2016 co-coördinator voor de ruiming van clustermunitie. Nederland zal deze functie tot en met september 2018 bekleden.

Verder probeert Nederland andere landen te betrekken bij het Verdrag en draagt het bij aan het versterken van de norm van niet-gebruik van clustermunitie. Dit doet Nederland onder meer in multilaterale fora, zoals tijdens de Algemene Vergadering van de VN. Tevens heeft Nederland tijdens bijeenkomsten van het Clustermunitieverdrag gebruik van clustermunitie in Syrië veroordeeld, en aandacht gevraagd voor berichten over gebruik van clustermunitie in Libië, Oekraïne, Sudan en Jemen.

9.2 Landmijnen

Het door Nederland gefinancierde Humanitaire Ontmijningsprogramma 2012-2016 liep eind juni 2016 ten einde. Middels een competitieve tenderprocedure heeft Nederland drie partners geselecteerd, Mines Advisory Group, the Halo Trust en Danish Church Aid, die tussen 2016-2020 in 14 verschillende landen hun mine action activiteiten ontplooiën onder het huidige 'Humanitarian Mine Action and Cluster Munitions Programme'. Het gaat om de landen

²⁰ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/03/21/kamerbrief-over-uitwerking-van-het-verbod-op-directe-investeringen-in-clustermunitie.html>

Afghanistan, Colombia, Democratische Republiek Congo, Irak, Kosovo, Libanon, Libië, Palestijnse Gebieden, Mali, Somalië, Zuid Soedan, Syrië, Jemen en Oekraïne. Daarnaast levert Nederland een jaarlijkse bijdrage aan het Voluntary Trust Fund van UNMAS. In 2017 werd ruim € 16 miljoen besteed aan ontmijningsprojecten wereldwijd via financiering van humanitaire ontmijnings-NGO's en UNMAS. Nederland blijft daarmee één van de grootste donoren wereldwijd.

Ook in het multilaterale proces zet Nederland zich actief in. Zo was Nederland in 2017 als voorzitter van de *Committee on Cooperation and Assistance* (samen met Oeganda, Canada en Algerije) nauw betrokken bij het aanjagen van een geïndividualiseerde aanpak. Doel van deze commissie is het assisteren van statenpartijen met het voldoen aan verplichtingen onder het Verdrag en het bevorderen van samenwerking tussen deze statenpartijen en donorlanden. Nederland is hiermee een belangrijke onderhandelaar geweest in de afspraak dat alle Verdragspartijen de implementatie doelstellingen voor 2025 naleven. Vanaf 2018 is Nederland lid van de *Committee on Article 5 Implementation* samen met Chili, Zwitserland en Colombia voor een periode van twee jaar.

9.3 Kleine en lichte wapens (SALW)

Nederland zet zich blijvend in om de ongecontroleerde verspreiding van kleine en lichte wapens (small arms and light weapons, SALW) en daaraan gerelateerde munitie tegen te gaan. De Nederlandse inzet heeft ten doel om het aantal slachtoffers van gewapend geweld, gewapende conflicten en criminaliteit te verminderen. Daarmee draagt het bij aan veiligheid en stabiliteit, als voorwaarde voor duurzame ontwikkeling en het bereiken van de doelstellingen op het gebied van armoedebestrijding.

De aanpak van de kleine wapens-problematiek is een belangrijk onderwerp binnen het wapenbeheersingsterrein. De afgelopen jaren hebben voornamelijk in het teken gestaan van enerzijds ontwikkelingen op het multilaterale vlak (de aanneming van het VN-wapenhandelsverdrag is hier een voorbeeld van), en anderzijds het inbedden van de kleine wapens-problematiek in bredere veiligheidsprogramma's waarbij de veiligheid van burgers centraal staat.

Er zijn tal van internationale en regionale afspraken uit de multilaterale inspanningen voortgekomen, zoals het overkoepelende "VN-Actieprogramma voor kleine wapens" (2001), en de *Geneva Declaration on Armed Violence and Development* (2006). Nederland heeft ook in 2017 een actieve rol gespeeld om deze afspraken verder uit te werken en te concretiseren. Hierbij is nauw samengewerkt met (lokale) NGO's en onderzoeksorganisaties in bijvoorbeeld Libië.

VN-Actieprogramma

Op grond van het VN-Actieprogramma zijn staten gehouden om zich op nationaal, regionaal en internationaal niveau actief in te zetten op het gebied van de problematiek van kleine

wapens. Hieronder vallen onder meer de ontwikkeling en implementatie van wapenwetgeving, de vernietiging en veilige opslag van (overtollige) wapens en munitie, een verbeterde samenwerking tussen staten – o.a. bij het identificeren en traceren van illegale wapens – en het assisteren en ondersteunen van landen en regio's die over onvoldoende capaciteit beschikken om de maatregelen zoals genoemd in het VN-Actieprogramma te implementeren.

EU Kleine Wapens

De lidstaten van de EU rapporteren jaarlijks over nationale activiteiten ter uitvoering van het Gemeenschappelijk Optreden 2002/589/GBVB inzake de bijdrage van de Europese Unie aan de bestrijding van de destabiliserende accumulatie en verspreiding van handvuurwapens en lichte wapens. De nationale verslagen en de EU-activiteiten worden samengevoegd in een jaarlijks gezamenlijk rapport waaraan Nederland ieder jaar bijdraagt. Nederland draagt het belang uit van Europese samenwerking bij het tegengaan van de ongecontroleerde verspreiding van kleine en lichte wapens in de aanloop naar de Toetsingsconferentie van het VN-Actieprogramma in juni 2018.

OVSE Kleine wapens

Nederland ondersteunt de aanpak van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) om verspreiding en accumulatie van illegale kleine en lichte wapens tegen te gaan. Nederland heeft zich gecommitteerd informatie uit te wisselen over kleine en lichte wapens via het Actieprogramma FSC.DEC/2/10.²¹

9.4 VN-wapenhandelsverdrag (ATT)

Essentieel onderdeel van het wapenhandelsverdrag (Arms Trade Treaty, ATT) is dat het Statenpartijen verplicht een wapenexportcontrolesysteem te introduceren. Deze exportcontrole op conventionele wapens zal moeten leiden tot verantwoorde nationale beslissingen wereldwijd omtrent uitvoer van militaire goederen die onder de reikwijdte van het verdrag vallen. De toetsingscriteria uit het ATT komen overeen met een aantal van de criteria zoals die reeds gelden onder het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport: internationale embargo's, geen medewerking aan schendingen van het internationaal oorlogsrecht, mensenrechtencriterium en omleidingsrisico.

Het verdrag is op 2 april 2013 aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN en opengesteld voor ondertekening op 3 juni 2013, toen Nederland samen met 66 andere VN-lidstaten dit verdrag heeft getekend. Op 25 september 2014 waren de 50 vereiste ratificaties bereikt, waardoor drie maanden daarna, op 24 december 2014, het Verdrag in werking trad. Aangezien de Eerste Kamer op 9 december 2014 instemde met het Verdrag, en Nederland het instrument van ratificatie vóór 24 december 2014 indiende, behoorde Nederland tot de eerste groep landen waarvoor het Verdrag in werking trad. Op 1 mei 2018 hadden 130

---

²¹ <http://www.osce.org/fsc/68450>

landen het ATT ondertekend, waarvan 94 landen het ook geratificeerd hadden (ter vergelijking, op 15 mei 2016 was dit respectievelijk 130 en 91).

Nederland heeft actief bijgedragen aan de derde *Conference of States Parties* op 11-15 september 2017 in Genève (Zwitserland) en de daaraan voorafgaande werkgroepvergaderingen. Nederland is van mening dat het juist bij de werkgroepvergaderingen over de implementatie van het Verdrag, alsmede de werkgroepvergaderingen over de rapportageverplichtingen van het Verdrag, belangrijk is dat experts uit hoofdsteden aanwezig zijn. Daarom heeft Nederland ook bijgedragen aan het *Sponsorship Program*, dat het voor lage-inkomenslanden mogelijk maakt om de ATT-vergaderingen bij te wonen. Tevens heeft Nederland wederom financieel bijgedragen aan het ATT-Baseline Assessment Project²² en de ATT monitor²³.

Tot slot heeft Nederland alle ATT-rapportages op tijd ingediend. Deze zijn te vinden op de publiek toegankelijke ATT-website²⁴.

9.5 VN-Wapenregister en transparantie in wet- en regelgeving

VN-wapenregister²⁵

Het VN-Wapenregister, in 1991 mede op initiatief van Nederland in het leven geroepen, geeft op jaarbasis informatie over het land van uitvoer van militaire goederen (het eventuele land van doorvoer) en het land van invoer, alsmede de omvang van de goederenstromen verdeeld over de categorieën: I. gevechtstanks, II. pantsergevechtsvoertuigen, III. zware artilleriesystemen, IV. gevechtsvliegtuigen, V. gevechtshelikopters, VI. oorlogsschepen, VII. raketten en raketwerpers.

Sinds de instelling van het Register hebben meer dan 170 landen op enig moment aan het Register gerapporteerd, waaronder alle belangrijke wapens producerende, importerende en exporterende landen. Nederland rapporteert ieder jaar. Het streven blijft om universele, consistente deelname aan de rapportages te bereiken. Het VN-Wapenregister is een instrument dat transparantie bevordert, en daarmee het ontstaan van excessieve voorraden van conventionele wapens tegengaat.

Het *United Nations Office for Disarmament Affairs* (UNODA) is verantwoordelijk voor het compileren van de data die door staten worden aangeleverd. De effectiviteit van het Register valt of staat met wereldwijde participatie. Daarom vindt Nederland het van groot belang dat landen hun opgave indienen – ook al is dat een 'nil report' op het moment dat er in het bewuste jaar geen sprake was van im- of export in één van de categorieën.

²² <http://www.armstrade.info/>

²³ <http://controlarms.org/en/att-monitor-report/>

²⁴ <http://thearmstradetreaty.org/index.php/en/resources/reporting>

²⁵ <https://www.un.org/disarmament/convarms/register/>

VN-resolutie t.a.v. transparantie in wet- en regelgeving

Sinds 2002 diende Nederland jaarlijks tijdens de Algemene Vergadering van de VN de resolutie *National legislation on transfer of arms, military equipment and dual-use technology*. Tussen 2005 en 2013 (het jaar waarin het ATT is aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN) gebeurde dat om het jaar. Laatstelijk heeft Nederland de resolutie in 2016 ingediend. In deze resolutie worden VN-lidstaten opgeroepen om informatie betreffende hun nationale wetgeving op het gebied van wapenexport uit te wisselen.

In het kader van deze resolutie is een elektronische VN-database in het leven geroepen. Hierin kunnen de uitgewisselde wetteksten en overige informatie worden opgenomen en zijn deze gemakkelijk te raadplegen. Inmiddels bevat deze database bijdragen van 66 landen, waaronder Nederland. Met de inwerkingtreding van het ATT is dezelfde rapportageverplichting bindend voor ATT lidstaten, die echter aan het ATT-secretariaat dienen te rapporteren in plaats van aan de UNODA-database. Naarmate meer landen Statenpartij worden bij het ATT zal het belang van de UNODA-database relatief afnemen en zal er minder aan de UNODA-database worden gerapporteerd.

Bijlage 1: Afgegeven vergunningen uitvoer van militaire goederen.

Overzichten van de waarde van de in het jaar 2017 afgegeven vergunningen voor de definitieve uitvoer van militaire goederen per categorie goederen en per land van eindbestemming.

Methodologie

De hierna gemelde waarden zijn gebaseerd op de waarde van de vergunningen voor definitieve uitvoer van militaire goederen, die zijn afgegeven in de periode waarover verslag wordt uitgebracht. De vergunningwaarde geeft de maximum exportwaarde aan, die op het moment van publicatie evenwel niet hoeft te corresponderen met de daadwerkelijk gerealiseerde exporten. Vergunningen voor tijdelijke uitvoer zijn in de rapportage buiten beschouwing gelaten, omdat aan deze vergunningen een verplichting tot wederinvoer is gekoppeld. Hierbij gaat het vooral om zendingen voor demonstratie- of tentoonstellingsdoeleinden. Vergunningen voor proef- of monsterzendingen worden overigens wel opgenomen in de rapportage, omdat vanwege de aard van deze exporten geen verplichting tot wederinvoer wordt opgelegd. Vergunningen voor goederen die na reparatie in Nederland retour worden gezonden, worden evenmin in de rapportage opgenomen. Het moet dan echter wel gaan om eerder vanuit Nederland geleverde goederen, waarvan de waarde bijgevolg in een eerdere rapportage is opgenomen. Opname van deze zogenoemde 'retour-na-reparatie' vergunningen zou immers tot dubbeltelling leiden. Om dezelfde reden komen ook vergunningen waarvan de looptijd wordt verlengd niet terug in de rapportage. Hetzelfde geldt ten slotte voor vergunningen die worden vervangen in verband met, bijvoorbeeld, een adreswijziging van de ontvanger. Indien een verlengings- of vervangingsvergunning met een hogere waarde dan de oorspronkelijke vergunning wordt afgegeven, wordt die meerwaarde uiteraard wél gerapporteerd.

Bij de indeling van de vergunningwaarde voor individuele transacties in het overzicht van de waarde per categorie militaire goederen moesten in veel gevallen bijgeleverde reservedelen en installatiekosten als onderdeel van de waarde van complete systemen genoteerd worden. De waarde van vergunningen voor een eerste levering van een systeem wordt vaak gebaseerd op de contractwaarde, waarin ook zaken als installatie en levering van een aantal reservedelen kunnen zijn meegenomen. De waarde van vergunningen voor naleverantie van onderdelen is opgenomen in de categorieën A10 of B10. Ten slotte moest er ten behoeve van het overzicht van de waarde van de afgegeven vergunningen per categorie militaire goederen een keuze worden gemaakt met betrekking tot de indeling van subsystemen. Daarbij is geopteerd voor een uitsplitsing op basis van de vraag in hoeverre een subsysteem als onafhankelijk of multifunctioneel systeem te beschouwen is. Dit is met name van belang voor de indeling van vergunningen voor de uitvoer van militaire elektronica. Indien een dergelijk product slechts een maritieme toepassing kent, zijn de betrokken subsystemen en de onderdelen daarvoor ingedeeld in de categorie A10, als onderdelen voor de categorie A6 'oorlogsschepen'. Indien een dergelijk product niet evident aan een van de eerste zeven subcategorieën van de hoofdcategorie A is gekoppeld, zal het zijn ingedeeld in subcategorie B4 of B10.

Tabel 4, Waarde afgegeven vergunningen voor definitieve uitvoer van militaire goederen in 2017 per categorie.

Hoofdcategorie A "Wapens & Munitie"	Waarde [mln. euro's]
1. Tanks	72,70
2. Pantservoertuigen	34,97
3. Groot kaliber wapens (>12,7 mm)	0,45
4. Gevechtsvliegtuigen	76,64
5. Gevechtshelikopters	-
6. Oorlogsschepen	-
7. Geleide raketten	-
8. Klein kaliber wapens (<=12,7 mm)	0,41
9. Munitie en explosieven	5,60
10. Onderdelen en componenten voor "wapens en munitie" ²⁶	437,83
Totaal Cat. A	628,60

Hoofdcategorie B "Overige militaire goederen"	Waarde [mln. euro's]
1. Overige militaire voertuigen	14,53
2. Overige militaire vliegtuigen en helikopters	-
3. Overige militaire vaartuigen	-
4. Militaire elektronica	34,22
5. ABC-stoffen voor militair gebruik	-
6. Militair oefenmaterieel	0,92
7. Producten voor bepantsering en bescherming	16,09
8. Militaire hulp- en productieapparatuur	0,81
9. Militaire technologie en programmatuur	32,63
10. Onderdelen en componenten voor "overige militaire goederen" ²⁷	76,82
Totaal Cat. B	176,02
Totaal Cat. A + B	804,62

²⁶ De subcategorie A10 (onderdelen en componenten voor "wapens en munitie"), betreft zoals meestal vooral leveranties van onderdelen van gevechtsvliegtuigen en gevechtshelikopters aan de fabrikanten van zulke systemen in de Verenigde Staten en leveranties van onderdelen van tanks en andere militaire gevechtsvoertuigen aan de Duitse fabrikant van zulke systemen. In 2017 zijn echter ook twee vergunningen voor de levering van delen, componenten en gereedschappen voor de lokale bouw van patrouillevaartuigen voor de Maleisische Kustwacht (€ 27,49 miljoen) en de Pakistaanse Marine (€ 66,23 miljoen) in deze subcategorie opgenomen.

²⁷ De subcategorie B10 onderdelen en componenten voor "overige militaire goederen" bestaat ook in deze verslagperiode uit een veelheid van kleinere leveranties van delen van militaire elektronica en delen van militaire vlieg- en voertuigen.

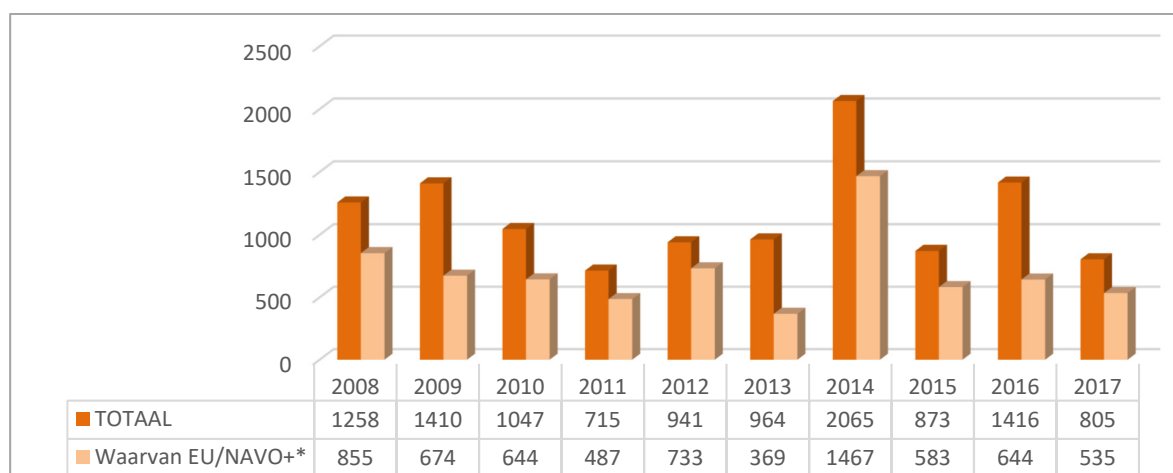
Tabel 5, Waarde afgegeven vergunningen voor definitieve uitvoer militaire goederen per land van bestemming.

Totaal 2017 [mln euro's]					
Land van bestemming	Cat. A	Specificatie	Cat. B	Specificatie	TOTAAL
Algerije	0,25	A10	-	-	0,25
Argentinië	0,20	A10	-	-	0,20
Aruba	0,01	A8	-	-	0,01
Australië	0,10	A3, A8, A10	0,55	B10	0,65
Bahama's	4,75	A10	-	-	4,75
Bahrein	-	-	0,50	B10	0,50
Bangladesh	6,00	A10	-	-	6,00
België	2,05	A10	0,45	B9	2,50
BES eilanden	0,02	A8, A9	-	-	0,02
Brazilië	-	-	0,02	B10	0,02
Brunei Darussalam	0,20	A10	1,16	B10	1,36
Canada	12,21	A8, A10	0,48	B9, B10	12,69
Centr. Afr. Rep.	-	-	0,23	B1	0,23
Chili	0,03	A10	-	-	0,03
Colombia	1,15	A10	-	-	1,15
Curaçao	0,05	A8, A9	-	-	0,05
Denemarken	0,20	A8, A9, A10	0,09	B9, B10	0,29
Duitsland	88,98	A1,A3,A4,A8, A9,A10	37,64	B4,B6,B7,B8, B9,B10	126,62
Estland	34,96	A2	-	-	34,96
Finland	0,11	A8, A10	6,73	B10	6,84
Frankrijk	2,36	A8, A9, A10	3,25	B4,B8,B9,B10	5,61
Griekenland	0,68	A10	0,50	B10	1,18
Guatemala	0,01	A2	-	-	0,01
Hongarije	-	-	0,05	B7	0,05
Ierland	-	-	5,14	B1	5,14
India	0,65	A10	0,50	B7, B9, B10	1,15
Indonesië	2,30	A10	0,53	B8, B9, B10	2,83
Israël	0,02	A10	0,25	B7, B9, B10	0,27
Italië	0,64	A8, A10	4,26	B1,B4,B7,B9, B10	4,90
Ivoorkust	-	-	0,02	B8, B10	0,02
Japan	10,35	A10	0,22	B10	10,57
Jordanië	76,46	A4	-	-	76,46
Letland	-	-	0,01	B7	0,01
Libanon	-	-	0,33	B10	0,33
Liberia	-	-	0,05	B1	0,05
Litouwen	-	-	0,97	B1	0,97

Luxemburg	0,05	A10	0,07	B10	0,12
Maleisië	28,59	A10	5,42	B4, B9	34,01
Marokko	2,32	A10	-	-	2,32
Mexico	-	-	0,02	B1	0,02
Montenegro	-	-	0,04	B8	0,04
Noorwegen	1,04	A8, A9, A10	0,82	B4,B6,B9,B10	1,86
Oman	1,15	A10	1,00	B10	2,15
Oostenrijk	0,09	A4, A8, A10	0,05	B7, B10	0,14
Pakistan	66,61	A10	3,05	B4, B10	69,66
Polen	0,14	A3, A8, A10	0,03	B10	0,17
Portugal	0,09	A10	2,40	B4	2,49
Singapore	0,24	A10	0,69	B4, B7, B10	0,93
Spanje	0,38	A8, A10	0,72	B4,B6,B9,B10	1,10
Suriname	-	-	0,01	B1	0,01
Taiwan	8,94	A10	-	-	8,94
Thailand	4,37	A10	0,08	B10	4,45
Tsjechië	0,11	A3, A10	0,12	B10	0,23
Turkije	11,48	A10	2,08	B4, B7, B8, B9, B10	13,56
USA	112,61	A1,A3,A8,A9, A10	13,54	B4,B6,B9,B10	126,15
VAE	1,44	A10	1,14	B7, B10	2,58
Ver. Koninkrijk	2,33	A8, A9, A10	30,65	B4, B9, B10	32,98
Zuid-Afrika	0,40	A10	0,12	B7, B9	0,52
Zuid-Korea	39,32	A10	9,12	B7, B9, B10	48,44
Zweden	7,94	A8, A9, A10	8,67	B1, B4, B10	16,61
Zwitserland	3,98	A8, A9, A10	0,46	B10	4,44
EU/NATO+	90,24	A10	31,78	B4,B7,B9,B10	122,02
Landen met waarden onder de 10.000 euro:²⁸					
Mali, Malta, Roemenië, Slovenië.	-	-	0,01	B1	0,01
Totaal	628,60		176,02		804,62

²⁸ In Nederland is ook de uitvoer van pistolen of geweren voor sport- of jachtdoeleinden vergunningplichtig. Indien zulke vuurwapens voor langere tijd in het buitenland zullen verblijven, ook als deze meereizen met de eigenaar, zal een vergunning voor definitieve uitvoer aangevraagd moeten worden. Een deel van de uitvoer naar de in de opsomming vermelde bestemmingslanden, waarvoor de totale vergunningwaarde de 10.000 euro niet overschreed, heeft betrekking op dergelijke uitvoertransacties. De grootste van de kleine vergunningen betrof echter de waarde (€ 4500,-) die gemoeid was met een schenking door het ministerie van Defensie van in Mali gebruikte militaire aanhangwagens aan de Malinese strijdkrachten.

Bijlage 2: Ontwikkeling Nederlandse wapenexport 2008 - 2017

Figuur 2, Waarde afgegeven vergunningen in miljoenen euro's per jaar.

* Vanaf de rapportage over 2015 wordt in de tabel met de waarde van afgegeven vergunningen voor de definitieve uitvoer van militaire goederen per land van bestemming in plaats van de verzamelpost 'overige NAVO' de verzamelpost 'EU/NAVO+' gehanteerd voor het weergeven van de waarde van globale vergunningen. Om die reden dient in dit staafdiagram de post 'Waarvan NAVO' vanaf 2015 gelezen te worden als 'Waarvan EU/NAVO+'. In 2017 waren de volgende 29 landen lid van de NAVO: Albanië, België, Bulgarije, Canada, Denemarken, Duitsland, Estland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Kroatië, Montenegro, Nederland, Noorwegen, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten van Amerika en IJsland. Additioneel zijn in de post vanaf 2015 dus ook de waarden voor Australië, Finland, Ierland, Japan, Nieuw-Zeeland, Zweden en Zwitserland opgenomen.

Bijlage 3: Realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen

Overzicht van waarden van gerapporteerde realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen:

NL003: Uitvoer naar krijgsmachten van EU-lidstaten.

NL004: Uitvoer naar gecertificeerde bedrijven in de zin van artikel 9 van richtlijn 2009/43/EG.

NL009: Uitvoer naar partijen aangesloten bij het F-35 Lightning II programma.

Tabel 6, Waarde gerapporteerde realisaties definitieve uitvoer van militaire goederen in 2017 onder NL003 (strijdkrachten) per land van bestemming.

Land van bestemming	Waarde (mln.)	Specificatie
Bulgarije	3,30	ML5
Denemarken	3,47	ML5, 10, 11
Duitsland	12,29	ML5, 10, 11
Frankrijk	1,81	ML5, 7, 11
Griekenland	2,35	ML5
Italië	0,92	ML5, 11
Noorwegen	0,02	ML7
Oostenrijk	0,07	ML10
Polen	0,06	ML5
Portugal	0,12	ML5
Tsjechië	0,36	ML5
Ver. Koninkrijk	1,34	ML5
Zweden	0,02	ML11
Totaal	26,13	

Tabel 7, Waarde gerapporteerde realisaties definitieve uitvoer van militaire goederen in 2017 onder NL004 (gecertificeerde bedrijven) per land van bestemming.

Land van bestemming	Waarde (mln.)	Specificatie
België	5,55	ML6, 15, 22
Denemarken	0,38	ML4, 10
Duitsland	16,58	ML5,6,9,15,17,22
Frankrijk	5,39	ML10, 15, 22
Zweden	0,06	ML15
Totaal	27,96	

Tabel 8, Waarde gerapporteerde realisaties van definitieve uitvoer van militaire goederen in 2017 onder NL009 (F-35 Lightning II) per land van bestemming.

Land van bestemming	Waarde (mln.)	Specificatie
Canada	0,19	ML10
Italië	6,59	ML10
Japan	0,19	ML10
Turkije	0,16	ML10
Verenigd Koninkrijk	1,86	ML10
USA	88,90	ML10
Totaal	97,80	

Bijlage 4: Doorvoer van militaire goederen

Tabel 9, Waarde afgegeven vergunningen voor de doorvoer van militaire goederen in 2017.

Land van bestemming	Cat.A (mln.)	Specificatie	Cat.B (mln.)	Specificatie	Totaal
Afghanistan	0,02	A8	-	-	0,02
Algerije	0,05	A9	-	-	0,05
Chili	5,19	A9, A10	-	-	5,19
Congo D.R.	-	-	0,10	B10	0,10
Mali	-	-	0,10	B10	0,10
Oekraïne	0,01	A10	-	-	0,01
Pakistan	0,10	A9	-	-	0,10
Polen	0,54	A2	-	-	0,54
Singapore	0,04	A3	-	-	0,04
Thailand	77,07	A3	-	-	77,07²⁹
VAE	4,53	A3	0,01	B4	4,54
Ver. Koninkrijk	0,26	A10	-	-	0,26
Vietnam	1,09	A9	-	-	1,09
Zuid-Korea	0,16	A7, A9	-	-	0,16
Zweden	-	-	0,09	B7	0,09
Totaal	89,06		0,30		89,36

²⁹ Deze relatief hoge waarde is geheel gerelateerd aan de doorvoer van in Zwitserland geproduceerde luchtafweersystemen voor de Thaise luchtmacht.

Bijlage 5: Afgewezen vergunningaanvragen

De afgewezen vergunningaanvragen worden ook met EU-partners uitgewisseld uit hoofde van artikel 4 van het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, voorheen de EU Gedragscode inzake wapenexport.

Tabel 10, Afgewezen vergunningaanvragen in 2017.

Datum afwijzing	Land van bestemming	Korte omschrijving	Ontvanger	Eindgebruiker	Reden weigering
30-01-2017	Saoedi-Arabië	Data-opslagapparatuur	Logicom Saudi Arabia LLC	Strategic Missile Forces, Ministry of Defence	Criterium 2
16-03-2017	Bahrein	F16-onderdelen (retour na reparatie)	AirBorne Systems FZE, VAE	Bahrain Defence Force	Criterium 2
02-03-2017	Pakistan	F16-onderdelen (retour na reparatie)	AirBorne Systems FZE, VAE	Pakistan Air Force	Criteria 2, 3
11-04-2017	Turkije	Delen voor lasergeleide raketten	Roketsan Missiles Industries Inc	Turkish Land Forces Command	Criterium 3
11-04-2017	Turkije	Delen voor lasergeleide raketten	Roketsan Missiles Industries Inc	Turkish Land Forces Command	Criterium 3
24-03-2017	China via Taiwan	Miniatuur gasturbine	Bentech Computer Corporation, New Taipei City, Taiwan	Chinese Marine	Criterium 4
18-07-2017	Vietnam	Interceptie apparatuur van telecommunicatie	High Technology Consultancy Joint Stock Company	Ministry of Defence, Vietnam	Criteria 2, 7
20-07-2017	Pakistan	Voeding voor sonarsystemen	Thales Underwater Systems France	Pakistan Navy	Criterium 5
28-06-2017	Turkije	Waveguides voor F16 gevechtsvliegtuigen	Nato Support and Procurement Agency, Warehouse Devision	Turkey Air Force	Criterium 3
07-08-2017	Saoedi-Arabië	Een draaimachine	Military Industries Corporation	Saudi Arabia Armed Forces	Criterium 2
16-08-2017	VAE via VS	Delen voor F16 gevechtsvliegtuigen	AAR Aircraft Component Services, New York	VAE Airforce	Criterium 2
13-09-2017	Oekraïne	Magazijnen van het kaliber .308 Winchester	Wapenfabrikant Zbroyar LLC	<i>Onbekend</i>	Criterium 7
21-09-2017	VAE via Duitsland	Delen voor M109 houwtwers	DSL Defence Service Logistics GMBH	GHQ Armed Forces VAE	Criterium 2
06-11-2017	Taiwan	Onderdeel voor een F16-motor	AAR Aircraft Component Services, New York	Taiwan Air Force	Criterium 1
12-12-2017	VAE via Duitsland	Delen voor M109 houwtwers	DSL Defence Service Logistics GMBH	GHQ Armed Forces VAE	Criterium 2

Bijlage 6: Overtollig defensiematerieel

Tabel 11, Overzicht van door de Staat aan buitenlandse partijen verkocht overtollig defensiematerieel in 2017.

Type materieel	Aan/via ³⁰	Land van eindbestemming	Eindgebruiker
Alouette helikopter reservedelen	AeroXS (VS)	VS	AeroXS (VS)
Alouette helikopter reservedelen	NLSE	België	Ministerie van Defensie
Leopard 2 transmissies en versnellingsbakken	Gunter Langkopf Maschinenbau	Canada	Ministerie van Defensie
120mm oorlogs- en oefenmunitie	n.v.t.	Denemarken	Ministerie van Defensie
F-16 reservedelen	NLSE	Denemarken	Ministerie van Defensie
Fennek verkenningsvoertuig	Krauss-Maffei Wegmann GmbH & Co	Duitsland	Krauss-Maffei Wegmann GmbH & Co
Leopard motoren	Gluckaug-RUAG	Duitsland	Rheinmetall / Ministerie van Defensie
Helikopter reservedelen (div)	NLSE	Duitsland	Ministerie van Defensie
Lynx helikopter reservedelen	NLSE	Duitsland	Ministerie van Defensie
Patria pantserwielvoertuig reservedelen	n.v.t.	Estland	Ministerie van Defensie
Diverse voertuigen	n.v.t.	Estland	Ministerie van Defensie
F-16 reservedelen	Fieldtech Avionics and Instruments, inc. (VS)	VS	Fieldtech Avionics and Instruments, inc. (VS)
Leopard 1 Genie- en bergingstank en reservedelen	n.v.t.	Finland	Ministerie van Defensie
Leopard reservedelen	Star Defence Logistics & Engineering (Spanje)	Finland	Ministerie van Defensie

³⁰ De verkoop van overtollig defensiematerieel vindt soms plaats aan de oorspronkelijke producent. Soms is verkoop van overtollig defensiematerieel ook mogelijk via een particulier bedrijf ten behoeve van een bij de verkoop reeds bekende en geaccordeerde eindgebruiker, dan wel aan een particulier bedrijf voor eigen gebruik. Een andere mogelijkheid is nog verkoop aan een particulier bedrijf in een ander EU/NAVO+ land, waarbij de exacte eindbestemming en eindgebruiker van het materieel nog niet bekend zijn. In dat geval wordt via een Internationaal Importcertificaat vastgelegd dat eventuele (weder-)export onder de controle van het betreffende EU/NAVO+ land zal staan.

Lox plant (vloeibare zuurstof installatie)	NLSE	Frankrijk	Ministerie van Defensie
Apache helikopter reservedelen	NLSE	Griekenland	Ministerie van Defensie
Lynx helikopter reservedelen	Hayward & Green Defence Ltd. (VK)	VK	Hayward & Green Defence Ltd. (VK)
F-16 reservedelen	ILN Technologies INC	Indonesië	Ministerie van Defensie
F-16 gereedschap	Lockheed Martin (OEM)	VS	Lockheed Martin (OEM)
Alouette helikopter reservedelen	n.v.t.	Malta	Ministerie van Defensie
Volkswagen Transporter	N.T.S.H. Mercedes ISA	Kosovo	N.T.S.H. Mercedes ISA
Leopard versnellingsbakken	Van Halteren Special Products B.V.	Nederland	Van Halteren Special Products B.V.
AB-412 helikopter reservedelen	NLSE	Noorwegen	Ministerie van Defensie
Inboedel KMar KFOR in Kosovo	Oostenrijk (MoD)	Kosovo	Ministerie van Defensie
F-16 reservedelen	NLSE	Portugal	Ministerie van Defensie
ALQ-pods (countermeasures)	NLSE	Portugal	Ministerie van Defensie
AB-412 en Lynx helikopter reservedelen	NLSE	Portugal	Ministerie van Defensie
Vliegtuig reservedelen (div)	NLSE	Portugal	Ministerie van Defensie
F-16 reservedelen	Fieldtech Avionics and Instruments, inc. (VS)	VS	VS
F-16 reservedelen	NLSE	VS	Ministerie van Defensie
Totale waarde van de contracten			Ca € 17.3 miljoen

Bijlage 7: Statistiek dual-use vergunningaanvragen

Hieronder een overzicht van de belangrijkste gegevens inzake de in 2017 afgegeven vergunningen voor de export van dual-use goederen. In tabel 12 staat het totaal aantal afgegeven en afgewezen vergunningen, uitgesplitst naar individueel en globaal, in tabel 13 staat de top 10 eindbestemmingen buiten de EU en in tabel 14 is een overzicht opgenomen van afgegeven vergunningen met transactiewaarde groter dan € 2 miljoen voor dual-use goederen met militair eindgebruik.

Tabel 12, Aantallen en waarde van de afgegeven en afgewezen exportvergunningen voor dual-use goederen in 2017

	Aantal afgegeven vergunningen	Waarde (mln.€)	Aantal afgewezen vergunningen	Waarde (mln.€)
Individueel	395	208,3	8	0.8
Globaal	249	5963,6	2	5.1
Intra EU	45	157,7	0	0
Catch All	19	1,3	3	0.8
Totaal	708	6330,9	13	6.7

Tabel 13, Waarde van de exportvergunningen voor dual-use goederen in miljoenen euro's in 2017 (inclusief algemene vergunningen) voor de top-10 eindbestemmingen buiten de EU.

	Land van bestemming	Waarde afgegeven vergunningen (totaal)
1	Taiwan	2.073,92
2	Zuid-Korea	1.252,54
3	China	554,13
4	V.S.	390,17
5	Singapore	197,45
6	Israël	170,26
7	Rusland	101,73
8	V.A.E.	45,73
9	Turkije	45,50
10	Zuid-Afrika	42,36

Tabel 14, Overzicht afgegeven vergunningen met transactiewaarde groter dan € 2 miljoen voor dual-use goederen met militair eindgebruik (2017).

Type materieel ³¹	Waarde (mln.) ³²	Land van Eindbestemming	Eindgebruiker
N.v.t.	0,00	N.v.t.	N.v.t.
Totale afgeronde waarde van betreffende vergunningen			€ 0,00 miljoen

³¹ Indien dual-use goederen bedoeld zijn voor inzet door leger, politie of veiligheidsdiensten van het land van eindbestemming, wordt de aanvraag getoetst aan de 8 criteria van het EU Gemeenschappelijk standpunt inzake wapenexport.

³² Het vermelde bedrag representeert de waarde van de in 2017 afgegeven vergunningen. Daadwerkelijke levering van de goederen heeft niet in alle gevallen in 2017 plaatsgevonden. Verlengingen van vergunningen zijn hier niet opnieuw vermeld.

In het jaar 2017 zijn geen vergunningen afgegeven met een transactiewaarde groter dan € 2 miljoen voor dual-use goederen met militair eindgebruik.

Bijlage 8: Overzicht van communicatie aan de Tweede Kamer

Overzicht van brieven aan de Tweede Kamer en beantwoorde schriftelijke vragen, betreffende het wapenexportbeleid en beleid aangaande dual-use goederen in 2017.

8.1 Brieven aan de Tweede Kamer – wapenexportbeleid

27-03-2017, **Kamerstuk 2016-2017 22054, nr. 284**, Wapenexportbeleid; Brief regering; Afgifte vergunningen voor export van radar- en C3-systemen naar Thailand en SEWACO-systemen naar Indonesië

02-05-2017, **Kamerstuk 2016-2017 22054, nr. 285**, Wapenexportbeleid; Brief regering; Afgifte vergunning voor export van datamanagementsystemen naar Maleisië

26-06-2017, **Kamerstuk 2016-2017 22054, nr. 286**, Wapenexportbeleid; Brief regering; Rapport: het Nederlandse wapenexportbeleid in 2016

03-10-2017 **Niet-dossierstuk 2017-2018, 2017D26953**, Wapenexportbeleid; Brief regering; Reactie op verzoek commissie over het voorstel voor een technische briefing over de procedures bij het toekennen van wapenexportvergunningen, inclusief de verschillende exportcontroleregimes waar Nederland lid van is

18-10-2017 **Kamerstuk 2017-2018, 22054 nr. 291**, Wapenexportbeleid; Brief regering; Afgifte vergunning voor export militair materieel naar Jordanië

26-10-2017 **Kamerstuk 2017-2018, 34775-V nr. 6**, Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2018; Brief regering; Appreciatie open brief aangaande autonome wapens

12-12-2017 **Kamerstuk 2017-2018, 22054 nr. 292**, Wapenexportbeleid; Lijst van vragen en antwoorden; Lijst van vragen en antwoorden over afgifte vergunning voor export militair materieel naar Jordanië

20-12-2017, **Kamerstuk 2017-2018, 22054, nr. 293**, Wapenexportbeleid; Brief regering; Toezeggingen betreffende wapenexportbeleid

8.2 Brieven aan de Tweede Kamer – dual-use beleid

Geen

8.3 Beantwoorde schriftelijke vragen – wapenexportbeleid

03-03-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 1332**; Kamervragen met antwoord; Vragen van de leden Jasper van Dijk en Van Bommel (beiden SP) aan de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking over wapenhandel met Turkije (ingezonden 6 februari 2017).

03-04-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 1533**; Kamervragen met antwoord; Vragen van de leden Sjoerdsma (D66), Servaes (PvdA) en Jasper van Dijk (SP) over Nederlandse verzekeraars die nog steeds investeren in wapenfabrikanten.

10-04-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 1583**; Kamervragen met antwoord; Betreft Beantwoording vragen van het lid Sjoerdsma over het bericht dat Berlijn zeer terughoudend is geworden met wapenexport naar Turkije.

18-05-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 1908**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door het lid Karabulut (SP) over export van trucks naar Soedan (ingezonden 28 april 2017).

23-06-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 2170**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door de leden Karabulut en Leijten over wapenexport naar landen die betrokken zijn bij de oorlog in Jemen (ingezonden op 13 april).

25-07-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 2398**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door het lid Karabulut over de cholera-uitbraak in Jemen (ingezonden op 28 juni).

28-07-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 2397**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door het lid Karabulut (SP) over de inzet van witte fosfor door de coalitie onder leiding van de Verenigde Staten in Syrië.

20-11-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2017-2018, nr. 465**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door het lid Karabulut over Nederlandse technologie in Zuid-Koreaanse fregatten die o.a. aan Egypte worden doorverkocht (ingezonden op 11 oktober).

8.4 Beantwoorde schriftelijke vragen – dual-use beleid

09-10-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2017-2018, nr. 142**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door de leden Sjoerdsma en Verhoeven over massasurveillance door de Oezbeekse overheid.

25-10-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2016-2017, nr. 1217**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door de leden Becker, Ten Broeke en Van den Bosch (allen VVD) over landen die in Nederland onderdelen voor massavernietigingswapens proberen te kopen.

21-02-2018 **Kamerstuk 2017-2018, 29924 nr. 156**; Tweede Kamer Toezichtsverslagen AIVD en MIVD; Brief regering; Reactie op het verzoek van het lid van Raak, gedaan tijdens de regeling van werkzaamheden van 31 oktober 2017, over landen die in Nederland onderdelen voor massavernietigingswapens proberen te kopen.

18-12-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2017-2018, nr. 465**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door het lid Sjoerdsma over Nederlanders die probeerden omstreden spionagesoftware te verkopen aan Ecuador.

21-12-2017 Kamerstuk **Aanhangsel van de Handelingen 2017-2018, nr. 773**; Kamervragen met antwoord; Vragen gesteld door het lid Becker (VVD) over het bericht 'EU-exportsancties Rusland te onduidelijk'.

8.5 Brieven versnelde rapportage

Refererend aan de brief van 10 juni 2011 over het aangescherpte wapenexportbeleid (Kamerstuk 2010–2011, 22 054, nr. 165) en de motie van het lid El Fassed c.s. van 22 december 2011 over verlaging van de drempelwaarde voor de versnelde parlementaire controle bij specifieke wapenexportaanvragen naar € 2.000.000,- (Kamerstuk 2011–2012, 22 054, nr. 181) ontving de Kamer de volgende brieven:

Tabel 15, Overzicht versnelde rapportages.

Kamerstuk	Nummer	Datum	Land
22 054	284	27-03-2017	Thailand ³³
22 054	284	27-03-2017	Indonesië ³⁴
22 054	285	02-05-2017	Maleisië
22 054	291	18-10-2017	Jordanië

³³ Hoewel deze brief in het jaar 2017 aan de Kamer is toegezonden, heeft deze (zoals aangegeven in hoofdstuk 6) betrekking op een vergunning die in het jaar 2016 is afgegeven. Om die reden is de betreffende brief wederom in dit overzicht opgenomen.

³⁴ Hoewel deze brief in het jaar 2017 aan de Kamer is toegezonden, heeft deze (zoals aangegeven in hoofdstuk 6) betrekking op een vergunning die in het jaar 2016 is afgegeven. Om die reden is de betreffende brief wederom in dit overzicht opgenomen.

Vergaderjaar 2016–2017

---

22 054

Wapenexportbeleid

Nr. 284

**BRIEF VAN DE MINISTERS VOOR
BUITENLANDSE HANDEL EN
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN VAN
BUITENLANDSE ZAKEN**

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 24 maart 2017

Bij het opstellen van het overzicht van de in december 2016 afgegeven vergunningen voor de uit- en doorvoer van militaire goederen is een tweetal vergunningen aangetroffen, die zich op grond van consistentie met eerdere vergunningen leenden voor versnelde rapportage aan uw Kamer.

Het gaat in beide gevallen om apparatuur voor marineschepen. Eerder is dergelijke apparatuur als een «volledig systeem» beschouwd en is uw Kamer conform de in de brief van 10 juni 2011 geschetste opzet versneld geïnformeerd over de afgifte van de vergunning.

Derhalve informeren wij uw Kamer alsnog over de afgifte van de betrokken vergunningen.

De Minister voor Buitenlandse Handel en
Ontwikkelingssamenwerking,
E.M.J. Ploumen (PvdA)

De Minister van Buitenlandse Zaken,
A.G. Koenders

Bijlage 1, versnelde rapportage afgifte vergunning voor Thailand

Conform het op 10 juni 2011 per brief gemelde aangescherpte wapenexportbeleid (Kamerstuk 22 054, nr. 165) en de motie van het lid El Fassed c.s. van 22 december 2011 over verlaging van de drempelwaarde voor de versnelde parlementaire controle bij specifieke wapenexportaanvragen naar € 2.000.000,- (Kamerstuk 22 054, nr. 181), ontvangt uw Kamer onderstaande informatie over een door Nederland afgegeven vergunning ter waarde van € 32.737.000, voor de uitvoer van een radar- en C3-systeem naar Thailand.

Een Nederlands bedrijf heeft in december 2016 een exportvergunning verkregen voor de uitvoer van een radar- en C3-systeem naar Thailand. De goederen zullen worden ingebouwd in een Offshore Patrol Vessel (OPV) voor de Thaise marine.

Eindgebruiker van de goederen, alsmede van de OPV waarin deze worden ingebouwd, is de Thaise marine. De marine zal de OPV gebruiken voor de bescherming en bewaking van de Thaise kust en territoriale wateren. Dit omvat, naast reguliere patrouillewerkzaamheden en piraterijbestrijding, ook zoek- en red-operaties.

De aanvraag is getoetst aan de acht criteria van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport. Deze toetsing, waarvan de essentie ten aanzien van de meest relevante criteria hieronder wordt weergegeven, leidde tot het afgeven van de vergunning op basis van de volgende argumenten:

Mensenrechten (criterium 2)

Na de staatsgreep door het leger kondigde het Thaise regime een noodtoestand aan. Er bestaan zorgen over de mensenrechtensituatie, onder meer via inperking van sommige democratische vrijheden. Er zijn evenwel geen aanwijzingen dat de Thaise marine bij deze mensenrechtenschendingen betrokken is. Wel zijn er berichten dat elementen binnen de Thaise marine in 2015 tijdens de bootvluchtingencrisis, in incidenteel geval, boten richting volle zee hebben «teruggeduwd». Onder internationale druk is hier echter snel een einde aan gemaakt. Ook Nederland heeft hiervoor expliciet aandacht gevraagd bij de Thaise autoriteiten.

Verder zijn enkele officials (marine, politie, landmacht) die bij mensensmokkel van bootvluchtelingen betrokken waren op non-actief gesteld en/of worden vervolgd. Er is

dan ook sprake van een positieve ontwikkeling binnen de Thaise marine.

Gelet op de aard van de goederen, het eindgebruik en de eindgebruiker, wordt er positief getoetst op dit criterium. Het zou niet consequent zijn de Thaise autoriteiten enerzijds op te roepen om snel actie te ondernemen bij het redden van bootvluchtelingen, maar anderzijds hen niet de middelen te bieden die hiervoor nodig zijn. Ook is het zeer onwaarschijnlijk dat deze transactie een negatieve invloed zal hebben op de hierboven geschetste mensenrechtensituatie.

Interne conflicten (criterium 3)

Terugkeer naar democratie zoals voor de coup lijkt op korte termijn waarschijnlijk en de militaire regering heeft de facto absolute macht. Grootschalige maatschappelijke onrust lijkt vooralsnog onwaarschijnlijk. De aard van onderhavige goederen (radar- en C3-systeem) leent zich bovendien niet voor inzet in mogelijke interne conflicten.

Regionale stabiliteit (criterium 4)

Thailand onderhoudt goede betrekkingen met de meeste buurlanden. Een eerder grensgeschil met Cambodja is via het Internationaal Gerechtshof beslecht. De Thaise marine kent een legitieme veiligheidsbehoefte in de Thaise Golf en de Andaman Zee. Onderhavige transactie draagt bij aan de maritieme veiligheid van de regio. De Thaise marine speelt een belangrijke rol bij de bestrijding van piraterij en het tegengaan van illegale smokkel van mensen en goederen.

Bijlage 2, versnelde rapportage afgifte vergunning voor Indonesië

Conform het op 10 juni 2011 per brief gemelde aangescherpte wapenexportbeleid (Kamerstuk 22 054, nr. 165) en de motie van het lid El Fassed c.s. van 22 december 2011 over verlaging van de drempelwaarde voor de versnelde parlementaire controle bij specifieke wapenexportaanvragen naar € 2.000.000,- (Kamerstuk 22 054, nr. 181), ontvangt uw Kamer onderstaande informatie over een door Nederland afgegeven vergunning ter waarde van € 196.425.000,- voor de uitvoer van SEWACO-systemen (SEnsoren, WApensystemen en COmmandosystemen) naar Indonesië.

Een Nederlands bedrijf heeft in december 2016 een exportvergunning verkregen voor de uitvoer van SEWACO-systemen naar Indonesië. De goederen zullen worden ingebouwd in fregatten voor de Indonesische marine.

Eindgebruiker van de goederen, alsmede van de fregatten waarin deze worden ingebouwd, is de Indonesische marine. De marine gebruikt de betreffende fregatten onder meer ter verdediging van de territoriale wateren van Indonesië en in anti-piraterij-operaties.

De aanvraag is getoetst aan de acht criteria van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport. Deze toetsing, waarvan de essentie ten aanzien van de meest relevante criteria hieronder wordt weergegeven, leidde tot het afgeven van de vergunning op basis van de volgende argumenten:

Mensenrechten (criterium 2)

De mensenrechtensituatie in Indonesië kent de nodige aandachtspunten. Bescherming van mensenrechten is (grond-)wettelijk vastgelegd; naleving is echter een punt van aandacht. Er zijn incidenten bekend van mensenrechtenschendingen door militairen in bijvoorbeeld Papua. Het gaat hierbij echter niet om structurele of door de legerleiding gesanctioneerde schendingen. Bovendien is de marine niet betrokken bij de geconstateerde schendingen. Er is dan ook geen verband tussen de te leveren goederen en mogelijke mensenrechtenschendingen.

Interne conflicten (criterium 3)

In Papua is sprake van interne spanningen. Papua-nationalisten streven naar onafhankelijkheid. Ordehandhaving valt onder de verantwoordelijkheid van de politie, niet onder de verantwoordelijkheid van de marine. Bij interne spanningen waarbij militairen betrokken waren, was de marine niet betrokken. De export van de betreffende goederen zal dan ook niet bijdragen aan een eventuele toename van de interne spanningen.

Regionale stabiliteit (criterium 4)

Indonesië heeft een aantal lopende grensgeschillen en werkt daarbij aan diplomatieke oplossingen, o.a. via het Internationaal Gerechtshof. In de Zuid-Chinese Zee is al geruime tijd sprake van diverse maritieme geschillen, in het bijzonder over de eilanden in het gebied. De Indonesische marine blijft zijlings betrokken en Indonesië maakt geen directe territoriale claims ten aanzien van de eilanden.

Vergaderjaar 2016–2017

---

22 054

Wapenexportbeleid

Nr. 288

**BRIEF VAN DE MINISTERS VOOR
BUITENLANDSE HANDEL EN
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN VAN
BUITENLANDSE ZAKEN**

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 26 april 2017

Conform het op 10 juni 2011 per brief gemelde aangescherpte wapenexportbeleid (Kamerstuk 22 054, nr. 165) en de motie van het lid El Fassed c.s. van 22 december 2011 over verlaging van de drempelwaarde voor de versnelde parlementaire controle bij specifieke wapenexportaanvragen naar € 2.000.000,- (Kamerstuk 22 054, nr. 181), ontvangt uw Kamer onderstaande informatie over een door Nederland afgegeven vergunning ter waarde van € 4.525.000,- voor uitvoer van militair materieel naar Maleisië.

Een Nederlands bedrijf heeft onlangs een exportvergunning verkregen voor de uitvoer van zes datamanagementsystemen met bijbehorende software, reservedelen, testapparatuur en training naar Maleisië. De systemen dienen voor de versleutelde communicatie van radardata tussen eenheden op zee en in de lucht.

De eindgebruiker van de datamanagementsystemen is de Maleisische marine. De marine zal de systemen inbouwen in een aantal van haar patrouillevaartuigen.

De aanvraag is getoetst aan de acht criteria van het EU Gemeenschap-pelijk Standpunt inzake wapenexport¹. Deze toetsing, waarvan de essentie ten aanzien van de meest relevante criteria hieronder wordt weergegeven, leidde tot het afgeven van de vergunning op basis van de volgende argumenten:

Mensenrechten (criterium 2)

Er zijn toenemende zorgen over de trend van geleidelijke inperking van fundamentele rechten en vrijheden in Maleisië, met name waar het gaat om de ruimte voor het uitoefenen van openlijke kritiek op de regering. De nieuwe antiterreurwetgeving maakt het mogelijk om mensen geruime tijd zonder vorm van proces preventief in voorarrest te houden. Ook de doodstraf, die nog van kracht is, baart zorgen. LGBT-rechten worden nog steeds aan banden gelegd. Gezien het eindgebruik (datacommunicatie tussen patrouilleschepen) en de eindgebruiker (de Maleisische marine) is het echter zeer onwaarschijnlijk dat deze systemen een negatief effect hebben op de geconstateerde punten van zorg.

Regionale stabiliteit (criterium 4)

In de Zuid-Chinese Zee is al geruime tijd sprake van diverse maritieme geschillen, waarbij ook Maleisië betrokken is. Maleisië maakt bijvoorbeeld aanspraak op een aantal eilanden waarop ook claims van andere landen in de regio rusten. Maleisië is echter niet betrokken bij gewapende conflicten en tracht geschilpunten langs juridische weg op te lossen, zoals via het Internationaal Gerechtshof en het Permanent Hof van Arbitrage in Den Haag. De investeringen van Maleisië in zijn marine worden bovendien voornamelijk gezien als modernisering en vervanging van verouderd materieel, vergelijkbaar met die van andere landen in de regio.

De Minister voor Buitenlandse Handel en
Ontwikkelingssamenwerking,
E.M.J. Ploumen

De Minister van Buitenlandse Zaken,
A.G. Koenders

Vergaderjaar 2016–2017

---

22 054

Wapenexportbeleid

Nr. 291

**BRIEF VAN DE MINISTERS VOOR
BUITENLANDSE HANDEL EN
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN VAN
BUITENLANDSE ZAKEN**

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 16 oktober 2017

Conform het op 10 juni 2011 per brief gemelde aangescherpte wapenexportbeleid (Kamerstuk 22 054, nr. 165) en de motie van het lid El Fassed c.s. van 22 december 2011 over verlaging van de drempelwaarde voor de versnelde parlementaire controle bij specifieke wapenexportaanvragen naar €2.000.000,- (Kamerstuk 22 054, nr. 181), ontvangt uw Kamer onderstaande informatie over een door Nederland afgegeven vergunning ter waarde van € 76.460.000,00 voor uitvoer van militair materieel naar Jordanië.

Het Ministerie van Defensie heeft een vergunningaanvraag ingediend voor de definitieve uitvoer van overtollig defensiematerieel, vijftien F-16 gevechtsvliegtuigen, aan Jordanië. Het betreft een vergunningaanvraag uit een contract dat in 2013 is afgesloten (2013/13-HA). Over dit contract heeft het kabinet uw Kamer reeds per brief van 25 september 2013 geïnformeerd (Kamerstuk 22 054, nr. 232). Tevens is tijdens het Algemeen Overleg wapenexportbeleid van 25 oktober 2016 (Kamerstuk 22 054, nr. 280) hierover met uw Kamer gesproken.

De vergunningaanvraag is getoetst aan de acht criteria van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake

wapenexport¹. Deze toetsing, waarvan de essentie ten aanzien van de meest relevante criteria hieronder wordt weergegeven, leidde tot het afgeven van de vergunning op basis van de volgende argumenten:

¹ GS 2008/944 van 8 december 2008

Mensenrechten (CR2): positief

De mensenrechtensituatie in Jordanië wordt beter beoordeeld dan in andere landen in de regio. Dat betekent echter niet dat er geen zorgen zijn. Er zijn incidenten rondom de slechte behandeling van gevangenen, incidenten rond schending van rechten van Palestijnse vluchtelingen, beperkingen van de democratische vrijheden (persvrijheid, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van vergadering) en uitvoering van de doodstraf. Uit een rapport van Human Rights Watch uit januari 2016 blijkt dat Jordanië de beloofde hervormingen nog niet allemaal heeft doorgevoerd. De Jordaanse krijgsmacht wordt echter niet in verband gebracht met geconstateerde punten van zorg. Jordanië is onderdeel van de door Saoedi-Arabië geleide interventie in Jemen. De Minister van Buitenlandse Zaken heeft schriftelijke garanties gekregen dat de Nederlandse F-16's niet zullen worden ingezet in de operaties boven Jemen. Hetzelfde geldt voor ander defensiematerieel dat door Nederland aan Jordanië is verkocht.

Interne conflicten (CR3): positief

Ondanks de turbulentie in de regio is de interne situatie in Jordanië relatief stabiel. De regering doet haar best om de rust en vrede te bewaren en de kans op interne conflicten is gering. Er zijn toenemende spanningen als gevolg van het groeiende aantal vluchtelingen, maar deze worden vooralsnog niet op een gewelddadige manier geuit. Hoewel er sprake is van demonstraties, zijn die over het algemeen verhit maar niet gewelddadig. Evenmin is de Jordaanse krijgsmacht in de afgelopen jaren ingezet bij het in bedwang houden van demonstraties. Het is derhalve zeer onwaarschijnlijk dat onderhavige gevechtsvliegtuigen zullen worden ingezet tegen de eigen bevolking.

Regionale stabiliteit (CR4): positief

Jordanië speelt een belangrijke stabiliserende rol in de regio, o.a. bij de Israëliësch-Palestijnse besprekingen. Daarbij is Jordanië een militaire bondgenoot van Nederland en onderdeel van de brede internationale coalitie tegen ISIS. Gezien de Jordaanse deelname aan de anti-ISIS-coalitie en de toenemende regionale instabiliteit heeft Jordanië een legitieme veiligheidsbehoefte. Jordanië heeft Nederland bovendien laten weten de Nederlandse F-16's nodig te hebben voor de bescherming van de eigen landsgrenzen.
Omleidingsrisico

(CR7): positief

De goederen zijn bestemd voor de Jordaanse luchtmacht. Het omleidings-risico is derhalve gering. Bovendien is contractueel vastgelegd dat bij eventuele doorverkoop toestemming van de Nederlandse Staat en de VS nodig is.

De Minister voor Buitenlandse Handel en
Ontwikkelingssamenwerking,
E.M.J. Ploumen

De Minister van Buitenlandse Zaken,
A.G. Koenders